

MŰHELYTANULMÁNYOK

MOHÁCSI KÁLMÁN

**A GABONAÁGAZAT
VERSENYKÉPESSÉGÉT BEFOLYÁSOLÓ
TÉNYEZŐK**

- műhelytanulmány -

A tanulmánysorozat

6.
kötete

Ez műhelytanulmány a

„Versenyben a világgal”

A magyar gazdaság nemzetközi versenyképességének mikrogazdasági tényezői -

kutatási program

igazgató: **Chikán Attila**

Gazdaságpolitika és versenyképesség

c. projekt

vezetője: **Bartók István**

Agrárszektor

c. alprojekt

vezetője: **Ferto Imre**

keretében készült.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	9
2. A szektor körülhatárolása	11
3. A termékek, a termék előállítás jellemzői	13
3.1 <i>A gabonaszektor termékcsoportjai</i>	<i>13</i>
3.2 <i>Technológiai folyamatok</i>	<i>16</i>
4. A szektor statisztikai bemutatása, az export főbb jellemzői	17
4.1 <i>A gabonaágazat exportjának főbb jellemzői.....</i>	<i>17</i>
4.2 <i>A gabonaágazat kivitelének alakulása az elmúlt években</i>	<i>19</i>
5. A magyar malomipar rövid története	22
5.1 <i>Fejlődés az 1970-es évekig</i>	<i>22</i>
5.2 <i>A tröszti időszak jellemzői</i>	<i>23</i>
5.3 <i>Változások a kilencvenes években</i>	<i>26</i>
5.3.1 <i>A gazdálkodási feltételek átalakulása.....</i>	<i>26</i>
5.3.2 <i>Az állami gabona(malom)ipar halmozódó gondjai</i>	<i>27</i>
5.3.3 <i>Átalakulás és tulajdonosváltás a gabona(malom)iparban.....</i>	<i>28</i>
6. A nemzetközi tendenciák.....	32
7. A szektor hazai gazdasági struktúrája.....	36
7.1 <i>A piaci szereplők.....</i>	<i>36</i>
7.2 <i>Verseny a hazai piacon.....</i>	<i>38</i>
7.2.1 <i>A beszerzés, a mezőgazdasági kapcsolatrendszer</i>	<i>38</i>
7.2.2 <i>A hazai értékesítés.....</i>	<i>40</i>
7.2.2.1 <i>A belföldi piac változásai és jellemzői.....</i>	<i>40</i>
7.2.2.2 <i>A malomipari vállalatok versenye</i>	<i>42</i>
8. A szektor versenyhelyzetének elemzése (Porter gyémánt-modellje alapján)	46
8.1 <i>Termelési tényezők.....</i>	<i>47</i>
8.2 <i>Keresleti tényezők.....</i>	<i>51</i>
8.3 <i>Kapcsolódó és támogató szektorok.....</i>	<i>52</i>
8.4 <i>Vállalati stratégia, struktúra, verseny</i>	<i>53</i>
8.5 <i>Kormányzati politika</i>	<i>55</i>
8.6 <i>Lehetőségek</i>	<i>57</i>
8.7 <i>A versenyképességet meghatározó tényezők összegzése</i>	<i>57</i>
9. Hazai és nemzetközi fejlődési tendenciák, versenyképességi kritériumok, lehetőségek	59
9.1 <i>Fejlődési tendenciák.....</i>	<i>59</i>
9.2 <i>Versenyképességi kritériumok</i>	<i>62</i>
10. Irodalom.....	65

Táblázat jegyzék

1. táblázat: A gabonatermelés alakulása (ezer tonna)	19
2. táblázat: A liszttermelés alakulása (ezer tonna)	20
3. táblázat: Az összes gabonakivitel mennyiségének alakulása (ezer tonna)	20
4. táblázat: Az agrárszektor és a gabona ágazat exportjának és importjának alakulása (millió dollár).....	21
5. táblázat: A búzatermelés jövedelmezőségének alakulása a mezőgazdasági társasvállalkozásokban	40
6. táblázat: Az őszi árpatermelés jövedelmezőségének alakulása a mezőgazdasági társasvállalkozásokban	40
6. táblázat: A kukoricatermelés jövedelmezőségének alakulása a mezőgazdasági társasvállalkozásokban...	40
7. táblázat	46
8. táblázat	46
9. táblázat: A malom- (és takarmány)ipari beruházások alakulása (millió forint)	48

Összefoglaló

A gabonaágazat a magyar élelmiszer-gazdaság egyik legjelentősebb területe. Az ország szántóterületének mintegy 60-65%-án termesztnek gabonaféléket. A kilencvenes évek eddigi időszakában a mezőgazdaság bruttó termelési értékének mintegy 20%-a származott a gabonafélék előállításából. A gabonafeldolgozó ipar az élelmiszeripar egyik meghatározó szakágazata.

A gabonaágazat nemcsak a hazai humán és takarmányozási célú igényeket elégíti ki, de termékei a kivitelben is hagyományosan fontos szerepet töltenek be. A kelet-európai piacok elmúlt évekbeli átrendeződése természetesen e termékcsoporthoz kivitelét sem hagyta érintetlenül, de az nem változtatott a gabonaágazat nemzetgazdasági exportban elfoglalt szerepén. A terméseredménytől és a hazai felhasználástól függoen, a kilencvenes években az élelmiszer-gazdasági kivitel 6-20%-a (évi 120-580 millió dollár) származott a gabonaágazat termékei külföldi értékesítéséből. Ennek zöme szemestermény-export volt, a malomipari cikkek exportja évi néhány tízmillió dollárt tett ki. Évről évre változó mértékben a megtermelt szemes gabona 4-20%-át exportálták, a készítménykivitel gerincét jelentő lisztnek pedig az 5-15%-át.

A hetvenes évek derekára hazánk stabil nettó gabonaexportor lett, a gabona- és a gabonakészítmény-export a nemzetgazdasági kivitel egyik markáns és állandó tényezőjévé vált. A gabonaszektor termékei, a fajlagos fuvar költségek által behatárolt piaci rádiuszon belül, ugyan a fejlett európai ipari országokba és a közel-keleti térségbe is eljutottak, de a hetvenes és a nyolcvanas években a kivitel mind nagyobb hányada a volt KGST-országokba, s azon belül is a volt Szovjetunióba került.

A nyolcvanas évek közepén, illetve második felében a magyar gabona nemzetközi, s így kelet-európai, szovjet piaci pozíciója romlott. Nemcsak az árak estek, hanem a gyors ütemben egyre mélyebb válságba süllyedő kelet-európai partnereink fizetőképessége is összeomlott. A világpiaci konjunktúrának erózióba kitért gabona- és gabonakészítmény-kivitel mindinkább a rubel elszámolású forgalomba került, ahol kedvezőtlen árak voltak és így az nagy volumenu támogatást emésztett fel, miközben az ellentételek sem mindig érkeztek meg. Másfelől az NDK megszüntével, s a szovjet fél importfékezési törekvése nyomán az évtized utolsó éveiben értékesítési gondok is jelentkeztek. Az addigi külkereskedelmi kapcsolatrendszer nem volt tovább fenntartható.

A rendszerváltás után a magyar gazdaságban bekövetkezett változások a gabonaszektort sem kerültk el. A gabonaipar trösztjei szervezetének, a piac részletes szabályozásának (kötött termékpályák, árak stb.), a vállalati monopolhelyzetek stb.

felszámolása teljessé vált. A mezőgazdaság és a feldolgozás tulajdonosi, vállalati, együttműködési rendszere gyökeres változáson ment keresztül. A gabonaszektor kivitele, a keleti piacok szűkülése miatt visszaesett, majd a kilencvenes évek közepére, részben az orosz, részben az ex-jugoszláv kivitelre alapozva, ismét az agrárexport fontos elemévé vált. A magyar gabonakivitel azonban továbbra is erosen függ a konjunktúrától, a nemzetközi piac keresleti és kínálati viszonyainak olykor hektikus alakulásától. A magyar exportot felvevo, kis részben nyugat-, nagy részben közép- és kelet-európai piaci kilátások hosszabb távon nem megnyugtatóak, noha az előttünk álló néhány évben egyelőre lesz kereslet a magyar gabonára. A gabonaszektor hazai és nemzetközi versenyképességének megőrzése, illetve javítása az azt meghatározó valamennyi tényezocsoport terén követel tennivalókat.

A versenyképességet meghatározó tényezok egyfelol kedvezoen, másfelol kedvezotlenül befolyásolják a gabonaszektor kül- és belpiaci versenyképességét.

- **Termelési tényezok.** A mezőgazdasági nyersanyag, a szemestermény minősége nem mindig megfelelő. A kínálat hullámzása, minőségi és szerkezeti gondjai rontják a versenyképességet. A rendelkezésre álló fajták felhasználása, az agrotechnológia és a növényegészségügyi előírások betartása azonban hosszabb távon is megalapozhatják a szektor versenyképességét. A malomipari kapacitások növelésére nincs szükség, azok korszerűsítése viszont mind a liszt-, mind a keveréktakarmány-, mind a készítménygyártásban is szükséges. Elengedhetetlen a termelési infrastruktúra (szállítás, tárolók, rakodás stb.) modernizálása, mert a mostani feltételek a hatásos piaci fellépést megnehezítik. A korábbi túlfoglalkoztatás megszűnése kedvező hatású, a malomipar munkero-állománya egyelőre nem gátja a versenyképességnek, de hosszabb távon növelni kell a pénzügyi és marketing területen jártas munkatársak számát és befolyását. A malomipari szervezeteknek is egyre fontosabb lesz a vállalati arculat kialakítása, különösen ha készítményeket dobnak a piacra. A K+F hiányosságai, a szűkös tokeellátottság, és nem kis részben az utóbbi miatt jelentkező pénzügyi-finanszírozási gondok elonytelenül hatnak a szakágazat versenyképességére. Kedvező viszont, hogy több nagy forgalmazó és érdekköre stabilizálta pénzügyi helyzetét, s a vállalatok komoly erőfeszítéseket tesznek a költségek leszorítására. Erre szükség is van, mert a cégek még mindig jelentos hatékonysági tartalékkal rendelkeznek. Mindent egybe vetve, úgy tunik a malomipar jelentos hányada stabilizálni tudja helyzetét (bár tény, igazán versenyképes, ami nagyrészt a tokeerotol függ, e vállalkozásoknak is csak egy része lesz). Sok vállalat viszont legfeljebb vegetálásra lesz képes. Ez utóbbiak nem versenyképességük erősítésével, hanem a pusztta túléléssel lesznek elfoglalva.

- **Keresleti tényezők.** A hazai piacon a humán célú fogyasztás növekedése inkább a készítmények esetében várható. A fejlett országok, nem kis részben élettani, egészségügyi indíttatású fogyasztói mintái nálunk is terjednek. Ez a termékszerkezet differenciálását, új árucikkek piacra dobását követeli meg. Így a malomipar nemzetközi versenyképessége is javul, bár a telített nemzetközi piacon a készítmények eladása korlátozott sikerrel kecsegtet, a hazai piacon viszont stabil pozíciót építhetnek ki a magyar vállalatok. A jelek szerint a feldolgozó cégeknek csak egy része fog összetettebb fogyasztói kínálattal megjelenni. A cégek másik része a szemesforgalmazásra, valamint a keverék- és lisztgyártásra összpontosít. A takarmányozási célú kereslet enyhe emelkedése várható az előttünk álló években, ám az jórészt nem a malomiparnál jelenik majd meg. Az országban megjelent (részben külföldi érdekeltségű) kereskedelmi láncok a fejlett piacgazdaságokban szokásos magatartás-minták követésére kényszerítik a malomipari beszállítókat. Ez (ha most sokszor kellemetlen és költséges is a vállalatok számára) már rövid távon is javítja a malomipari cégek versenyképesség, piaci edzettségét.
- **Kapcsolódó és támogató szektorok.** A mezogazdasági alapanyag beszerzését stabilizálhatja, ha a malomipar és a termelők közti együttműködés kiegyensúlyozottabb lesz. Ez ma akadozik, ami rontja a versenyképességet. A malomipari cégek közös piaci fellépése nem járul hozzá a versenyképesség javításához. A nagyobb forgalmazó és malomipari cégek által kialakított érdekkörökben viszont akad példa a vállalati stratégiák összehangolására.
- **Vállalati stratégia, struktúra, verseny.** A malomiparban tevékenykedő menedzsmentek cseréje megkezdődött. Érezhető a vezetők és a dolgozók piacgazdasággal konform szemléletváltása. Ez a folyamat, főleg az utóbbi körben nem gyors. A vállalati döntéseket önállóan hozzák meg, a piac központúság, a hosszabb távú és proaktív gondolkodás a korábbinál jóval szélesebb körben jelent meg és tovább terjed. Mindez határozottan javítja a vállalatok versenyképességi esélyeit. A pénzügyi-finanszírozási helyzet, a likviditási gondok azonban sok vállalkozás elképzeléseit korlátozzák. E szempontból a nagy forgalmazókhoz tartozó malomipari cégek helyzete kedvezőbb. A belföldi piacon mind a felvásárlást, mind a forgalmazást, mind a malomipari termékek értékesítését illetően érzékelhető verseny alakult ki a vállalkozások között. A piacra lépés tokeigénye, a kapacitások elégséges szintje miatt elsősorban a forgalmazásban jelennek meg új piaci szereplők a gabonaszektorban, malomiparban.
- **Kormányzati politika.** A gazdálkodás, a gabonaszektor működési kereteinek, a piacgazdaság követelményeihez igazodó kialakítása az elmúlt években megindult. A piac liberalizálása, a tozsde, a közraktározás megjelenése kedvező hatású. Sok intézkedés, teendő viszont még várat magára. Így a gabonaszektor szempontjából is alapvető fontosságú a

finanszírozási rendszer hiányzó elemeinek kialakítása, a piaci intézmények építése, a gazdálkodási infrastruktúra fejlesztése, a szakemberképzés és a növényegészségügy színvonalának megőrzése, illetve javítása. Az elobbiek közül bármelyik tényező háttérbe szorulása a rendszer egészének hatásfokát rontja le, összekuszálja a gazdálkodási viszonyokat, valamint az ellobbi versenyképességi tényezőcsoportokat elonytelen irányba mozdítja el. Ezért a kormányzati politika nagyfokú tudatosságára lenne szükség (ez egyelőre hiányzik), ami a piacok átláthatósága, a piac szabályozása okán is elengedhetetlen.

- **Lehetőségek.** A gabonaágazat fejlődését, versenyképességét befolyásolja, hogy hosszabb távon, a magyar gabona terítését behatároló, a fajlagos fuvar költségek által megvont, piaci rádiuszon belül (kelet- és nyugat-európai piacok) az eddig is éles verseny erősödni fog, a magyar termékek piacra lépése nehezebb lesz. Ezért a konjunktúrának kitett gabonafélék pozíciója módosulhat a változó szerkezetű agrárkivitelen.

1. Bevezetés

Tanulmányomban a magyar agrárszektor egyik legjelentősebb, a nemzetgazdaság egésze szempontjából is kiemelt fontosságú összetevője, a gabonaszektor versenyképességét befolyásoló tényezőket vizsgáltam meg. A gabonaszektor már a múlt században, illetve a két világháború között is fontos szerepet töltött be a hazai fogyasztói kereslet kielégítésében és az exportban. A II. világháború után, a háborús veszteségek, a feszített iparosítási politika mezogazdaságot háttérbe szorító szerepe miatt a gabonaágazat kivitele kisebb lett, az ország nettó gabonaimportori pozícióban volt. A hatvanas évektől a korábbinál jelentősebb forrásokat fordítottak a mezogazdasági termelés fejlesztésére. A hatvanas évek második felére, illetve a hetvenes évek elejére mind étkezési, mind takarmány-gabonából önellátó lett az ország. A hetvenes évek derekára hazánk stabil nettó gabonaexportor lett, a gabona- és a gabonakészítmény-export a nemzetgazdasági kivitel egyik markáns és állandó tényezőjévé vált. A gabonaszektor termékei, a fajlagos fuvar költségek által behatárolt piaci rádiuszon belül, ugyan a fejlett európai ipari országokba és a közel-keleti térségbe is eljutottak, de a hetvenes és a nyolcvanas években a kivitel mind nagyobb hányada a volt KGST-országokba, s azon belül is a volt Szovjetunióba került. A szocialista országok piacán a gabona úgynevezett "kemény cikknek" számított, amiért "kemény" ellentételeket lehetett kapni (például nyersanyagokat, energiahordozókat). Így annak forgalma a nem rubel elszámolású magyar-szovjet egyezmény, illetve rubel és nem rubel elszámolású zártkonstrukciós keretekben (a forgalom egészétől különválasztott) barterekben zajlott.

A nyolcvanas évek közepén, illetve második felében a magyar gabona nemzetközi, s így kelet-európai, szovjet piaci pozíciója romlott. Nemcsak az árak estek, hanem a gyors ütemben egyre mélyebb válságba süllyedő kelet-európai partnereink fizetőképessége is összeomlott. A világpiaci konjunktúrának erósen kitett gabona- és gabonakészítmény-kivitel mindinkább a rubel elszámolású forgalomba került, ahol kedvezőtlen árak voltak és így az nagy volumenu támogatást emésztett fel, miközben az ellentételek sem mindig érkeztek meg. Másfelől az NDK megszűntével, s a szovjet fél importfékezési törekvése nyomán az évtized utolsó éveiben értékesítési gondok is jelentkeztek. Az addigi külkereskedelmi kapcsolatrendszer nem volt tovább fenntartható.

A rendszerváltás után a magyar gazdaságban bekövetkezett változások a gabonaszektort sem kerülték el. A gabonaipar tröszt szerkezetének, a piac részletes szabályozásának (kötött termékpályák, árak stb.), a vállalati monopolhelyzetek stb. felszámolása teljessé vált. A mezogazdaság és a feldolgozás tulajdonosi, vállalati, együttműködési rendszere gyökeres változáson ment keresztül. A gabonaszektor kivitele, a

keleti piacok szűkülése miatt visszaesett, majd a kilencvenes évek közepére, részben az orosz, részben az ex-jugoszláv kivitelre alapozva, ismét az agrárexport fontos elemévé vált. A magyar gabonakivitel azonban továbbra is erősen függ a konjunktúrától, a nemzetközi piac keresleti és kínálati viszonyainak olykor hektikus alakulásától. A magyar exportot felvevő, kis részben nyugat-, nagy részben közép- és kelet-európai piaci kilátások hosszabb távon nem megnyugtatóak, noha az előttünk álló néhány évben egyelőre lesz kereslet a magyar gabonára. A gabonaszektor versenyképességének megőrzése, illetve javítása az azt meghatározó valamennyi tényezőcsoport terén követel tennivalókat. A magyar kínálatnak, a számára elérhető nemzetközi piacok (kereslet) folyamatait figyelembe véve, szükséges formálódnia, ami hosszabb távon a gabonafélék és -készítmények agrárexportbeli súlyának csökkenésével járhat.

A tanulmány első két fejezete bemutatja a gabonaszektor főbb jellegzetességeit (termékek, vállalatok, piacszegmentálás, technológiai folyamatok stb.). Ezután az export, majd a szakágazat története kerül elemzésre. A nemzetközi tendenciák főbb összefüggéseinek leírását, a szektor hazai struktúrájának vizsgálata követi. A fenti leíró fejezetek megállapításait is figyelembe véve, a dolgozat a Porter-féle gyémánt modell alapján igyekszik jellemezni a gabonaszektor versenyhelyzetét, versenyképességét. Befejezésül pedig a hazai és a nemzetközi fejlődési trendek, a versenyképesség kritériumai kerülnek összefoglalásra.

2. A szektor körülhatárolása

A gabonaágazat a magyar élelmiszer-gazdaság egyik legjelentősebb területe. Az ország szántóterületének mintegy 60-65%-án természetesen gabonaféléket. A kilencvenes évek eddigi időszakában a mezőgazdaság bruttó termelési értékének mintegy 20%-a származott a gabonafélék előállításából. A gabonafeldolgozó ipar az élelmiszeripar egyik meghatározó szakágazata. Az 1992-es évtől a statisztika már nem használja a gabonaipar elnevezést, a malomipari és a takarmánygyártó tevékenységet külön szakágazatba sorolja. Tanulmányunkban a (korábban kisebb volumenu keveréktakarmány-gyártással, a szőben forgó statisztikai elhatárolás ellenére, még most is foglalkozó) **malomipar** helyzetét elemezzük, de ahol szükséges a takarmányiparral is foglalkozunk.

A gabonaágazat nemcsak a hazai humán és takarmányozási célú igényeket elégíti ki, de termékei a kivitelben is hagyományosan fontos szerepet töltenek be. A kelet-európai piacok elmúlt évekbeli áttrendeződése természetesen e termékcsoport kivitelét sem hagyta érintetlenül, de az nem változtatott a gabonaágazat nemzetgazdasági exportban elfoglalt szerepén. A terméseredménytől és a hazai felhasználástól függoen, a kilencvenes években az élelmiszer-gazdasági kivitel 6-20%-a (évi 120-580 millió dollár) származott a gabonaágazat termékei külpiaei értékesítéséből. Ennek zöme szemestermény-export volt, a malomipari cikkek exportja évi néhány tízmillió dollárt tett ki. Évről évre változó mértékben a megtermelt szemes gabona 4-20%-át exportálták, a készítménykivitel gerincét jelentő lisztnek pedig az 5-15%-át. Az export fő iránya Kelet- és Közép-Európa (például Oroszország, volt Jugoszlávia stb.), az EU-ba kisebb mennyiségek jutnak el, a magas fajlagos fuvar költség miatt a tengerentúli szállítások súlya kicsi. A kivitel részesedése a nettó árbevételből vállalatonként eltérő, s az évente változik. A gabonaágazat importja a kilencvenes években évi 25 és 66 millió dollár között mozgott. A belföldi igények függvényében a behozatal megoszlása évente más-más volt, hol a szemesterményekre, hogy a malomipari termékekre esett annak nagyobbik hányada. A gabonaágazat a kilencvenes évtized valamennyi esztendejében kiviteli többletet ért el, ami 72 és 559 millió dollár között mozgott.

A malomipari vállalkozások hagyományosan szemestermény-forgalmazással és készletezéssel, lisztgyártással, takarmány-előállítással és feldolgozott készítmények (müzlí, tészta stb.) gyártásával foglalkoznak. A takarmány-gyártásnak az utóbbi években csökkent a szerepe. A mezőgazdasági és a takarmányipari feldolgozók a gyártás és a piac növekvő hányadát birtokolják. A malomipari vállalatok szerteágazó **termékszerkezettel** rendelkeznek. Egyrészt különféle vetomagvakat és szemesterményeket vásárolnak fel, készleteznek, dolgoznak fel és szerelnek ki csomagokba. Másrészt lisztet orólnak, készleteznek és

csomagolnak többféle kiserelésben. Harmadrészt keveréktakarmányokat állítanak elő és értékesítenek. Negyedrészt számos feldolgozott cikket (például müzlik, puffasztott készítmények, tészták, madáreleség, tengerimalac eleség stb.) állítanak elő. A malomipari feldolgozó tevékenység legfontosabb alapanyaga természetesen a szemes gabona, de a termékek előállításához egyéb adalékokat (például lizin, fehérjetakarmányok, takarmánykoncentrátumok stb.) is felhasználnak.

A malomipar **bruttó termelési értéke** 1995-ben 36,8 milliárd forint volt. Ez az élelmiszeripar bruttó termelési értékének mintegy 4,5%-a. Noha a malomipari profilban jelenleg mintegy 350 szervezet tevékenykedik, a termelésben a korábbi trösztii vállalatok utódszervezeteinek (mintegy 20 egységnek) továbbra is jelentős súlya van. A bruttó termelési érték 70%-a esik rájuk. Az országos tárolókapacitás kb. harmada van a birtokukban. Az export számottevő hányadát is ok bonyolítják. Sok kisebb malom, feldolgozó és forgalmazó vállalkozás működik szerte az országban. Azok nagy része csak regionális szerepet tölt be, de összességében érzékelhető verseny alakult ki a különféle (főleg a nagyobb) malomipari cégek között. A vállalkozói konkurenciát erősíti, hogy a hazai humán és takarmányozási célú felhasználás (s főként az utóbbi) jelentősen csökkent az elmúlt években. Ugyanakkor a mezőgazdasági szektor növekvő hányadban maga állítja elő az általa felhasznált takarmányokat, a gazdaságok a korábbinál kevesebb tápot vásárolnak a malomipartól.

A rendszerváltást követően a gabonaipar **tulajdonosváltása** viszonylag lassan haladt előre. Ezért 1993-tól megindult az ún. decentralizációs privatizáció, ami az állami gabonaipari kapacitások mintegy felét (malmokat, keverőket, raktárakat) külön-külön kívánta értékesíteni. Hazai befektetők vásárolhatták meg azokat. Az így felkínált eszközök számottevő részét, főleg a malmokat és a raktárakat sikerült értékesíteni. Az elobbieken túl a tárolókapacitások mintegy tizedét (500 ezer tonna) közraktározási célra vontak el az állami gabonaipari cégektől. Az ekképp karcsúsított anyavállalatok tulajdonosváltása ezután felgyorsult. A cégekben a külföldi befektetők viszonylag szerény részesedést szereztek, azokat főleg hazai (MRP-szervezetek, MRP-MBO és magánszemélyek konzorciuma s részben mezőgazdasági termelők csoportjai) befektetők vásárolták meg. A jegyzett tőke alapján a malomipar **tulajdonosi szerkezete** a következő volt 1996. január 1-jén: ÁPV Rt 23,4, önkormányzatok 1,5, MRP-MBO 15,8, egyéb belföldi tulajdon (társaság, magánszemély, mezőgazdasági termelő stb.) 48,7, külföldi tulajdon 11,9%. A cégekben általában többségi tulajdoni hányada alakult ki a hazai társasági, mezőgazdasági és magánbefektetőknek. Csak néhány vállalkozás maradt meg 100%-os állami tulajdonban, s azok értékesítése is folyamatban van.

A nyolcvanas és a kilencvenes évek fordulójáig, a korábbi fejlődés következtében, a gabonaipar felduzzasztott, nem kis részben az adminisztrációs igényeket, illetve a szakágazatra ruházott félhatósági és ellátói köteleket kiszolgáló létszámmal működött. **A gabonaiparban foglalkoztatottak száma azonban az elmúlt négy-öt évben jelentősen mérséklődött.** Míg 1990-ben 22, 1991-ben 21, 1992-ben 19 ezren vállaltak munkát a gabonaiparban, addig 1995-ben 14-15 ezren dolgoztak a gabonaipari profilokban: malomipar 6,9, takarmánygyártás 7,7 ezer fő. Ám ez utóbbi adat azokat a dolgozókat is magába foglalja, akik a mezőgazdasági üzemek kezében lévő keverékben tevékenykedtek, így a volt állami gabonaiparban foglalkoztatottak száma 1990 és 1995 között 22-ről jóval 14-15 ezer alá süllyedt. A mezőgazdasági beszállítókat és felhasználókat, forgalmazókat is figyelembe véve a gabonaágazatban érdekelték száma több tízezres nagyságrendű, s ha a kapcsolódó húzóágazatot is beszámítjuk, a gabona-hús vertikum többszázezer embernek nyújt valamiféleképpen megélhetést.

3. A termékek, a termékeloállítás jellemzői

3.1 A gabonaszektor termékcsoportjai

a) **Szemestermények.** A malomipar által a mezőgazdasági termelőktől (vagy más forgalmazóktól, malomipari cégektől) megvásárolt, kezelt, készletezett, csomagolt, (ömlesztve vagy kiszerve) továbbforgalmazott szemestermények alkotják a gabonaágazat első termékcsoportját. Ezek egyik része a kalászosokból (búza, árpa, zab, rozs, rizs), a másik a kukoricafélékből áll. A szemes gabonákat egyfelől humán (liszt, étkezési rizs, korpa, feldolgozott készítmények), illetve takarmányozási célra (szemesként vagy keverékként feleltetve) használják fel. Másfelől bizonyos gabonákat a szesz- és a söripar dolgoz fel (például árpa sörgyártás, kukorica keményítő- és izocukor-eloállítás). A szemesgabona egy része pedig vetőmagként hasznosul, ez utóbbi termékeknek önálló piaca van. Az elmúlt években, a terméseredménytől függően, az össz-gabonatermés 14-16%-a szolgált a humán fogyasztást, 50-55%-a pedig a takarmányozást. A teljes termés 3-5%-a vetőmag. Az ipari felhasználás néhány százalékra rúg. Az elobbiek után megmaradó részt exportálják.

A 90%-ban búzából és kukoricából álló szemestermények kereskedelme részben a mezőgazdasági szektoron belül folyik, s lényegében a takarmányozáshoz kapcsolódik. A mezőgazdaságból kikerülő szemestermények vagy a malom- és a takarmányipari, illetve a szesz- és söripari cégekhez kerülnek, vagy exportálják azokat. A szemeseknek

gabonafajtánként (búza, kukorica stb.) eltérő árai vannak. A fajtától, a minőségtől (hektoliter súly, szemek épsége, víztartalom stb.) függően az egyes gabonaféléken belül eltérő árkategóriák alakultak ki. Például a kituno főzési tulajdonságú durum búzának magas az ára, vagy az étkezési célú búza drágább, mint a csak takarmányozásra használható. A vetomagvak mázsánkénti ára a legmagasabb. Ez utóbbiaknak is (például a nemesített fajtától függően) több minőségi és árkategóriájú csoportja van. Azt is ki kell emelni, hogy a szemes árak az aratás idején a legalacsonyabbak, ezután a raktározási, kezelési stb. költségek függvényében az árak a gazdasági év során (a következő termésig) folyamatosan emelkednek. Ez a (takarmány)keverék és a liszt feldolgozási költségére és árára is befolyással van.

A szemestermények bizonyos határok között egymás helyettesítői lehetnek a takarmányozásban. A humán célú felhasználásban a búza dominál, a fogyasztói szokások miatt lényegében nem helyettesíthető mással. A nemesített és fémzárolt vetomagot (a kényszerű takarékoság miatt) sok gazdaságban rosszabb minőségű, saját forrásból származó vetomaggal váltották ki az elmúlt években.

b) Liszt. A malomipari feldolgozó tevékenység meghatározó terméke a liszt. Az orlés és hántolás közel 95%-a búzából történik, a fennmaradó 5% a rozsra, a rizsre, a kukoricára és az árpára esik. A liszt döntő hányada a belföldi piacra kerül, bár az exportból (főleg a búzaliszt eladásából) származó bevétel is fontos szerepet játszik a malomiparban. Az orléssel előállított korpa és dara értékesítése a hazai piacon történik. A meghatározó súlyú liszt nagyobbik részét a süto-, az édes- és a tésztaipar vásárolja meg, a bolti kiszállítás kisebb hányadot tesz ki. A liszt bizonyos hányadát a malomipari vállalatok maguk dolgozzák fel készítménnyé. A lisztnek különféle minőségi kategóriái, szabványai vannak. A magasabb sütoipari értékű, finomabb, alacsony koleszterin tartalmú termékek készítésére alkalmas (például a durum búzából készült) lisztek drágábbak. Az utóbbi években, miközben a teljes lisztfelhasználás mérséklődött, a kenyerek és péksütemények, a tésztafélék differenciáltabb kínálatához igazodva, a jobb minőségű finomliszt kereslete megnőtt. A fogyasztói szokások miatt, a hazai lisztpiacon a búza alapanyagú termékek dominálnak, azok helyettesítésére nemigen szoktak más gabonából készített lisztet felhasználni. Ez utóbbiak inkább speciális igényeket elégítenek ki (például a búzalisztre érzékenyek kukorica-készítmény fogyasztanak).

c) Takarmányok. A malomipari cégek, a takarmányipari vállalkozások és a mezőgazdasági keverékek mellett, takarmánygyártással is foglalkoznak. A szemesgabonából (főleg árpa, kukorica, takarmánybúza), a fehérjetakarmányból, adalékanyagokból (lizin,

koncentrátum, premix stb.) készülő keverékek gyakorlatilag a hazai piacra kerülnek. Azokat a mezogazdasági üzemek, állattartó vállalkozások, forgalmazó cégek vásárolják meg a malomipartól. A malomipar bolti (kiskereskedelmi) értékesítésének kicsi a súlya. A keverékek külkereskedelmi forgalmazása nem jellemző, a takarmányok nemzetközi kereskedelmében a szemestermény-forgalmazás dominál.

A malomipari vállalkozások egyre kisebb szerepet játszanak a belföldi takarmánypiacon. Az állattartás kilencvenes évek elején bekövetkezett visszaesése miatti keresletszűkülés jórészt oket érintette. Az állattenyésztés 1994/1995-ben megindult lassú növekedése főleg a takarmányipari cégek, a mezogazdasági keverők, az integrátorok takarmány-gyárainak jelentősen bővülő piacot. Attól függően, hogy a (keverék)takarmányok melyik állatfajta (sertés, baromfi stb.) tartásának, s azon belül a hizlalás mely szakaszának szükségletét elégíti ki, a termékeknek eltérő csoportjai és árai vannak. Ezen túl, az azonos célú (állatfajta, tartási periódus) takarmányoknak a minőségtől (szemesgabona alapanyag fajtája, beltartalom, fehérjehányad stb.) függően különféle csoportjai vannak, amelyek ára ugyancsak eltér egymástól. Amint már utaltunk rá, a takarmányok ára az aratástól aratásig tartó gazdasági év során fokozatosan emelkedik.

A sokszor jelentős mértékben eltérő minőségű és árú takarmányok egymás helyettesítői, akárcsak a keverékek és a szemestakarmányok. A helyettesíthetőségnek azonban az állattartási technológia (elvileg) gátat szab. Az utóbbi években ez utóbbival a gazdaságok nagy része nem törődött, azok szorult pénzügyi helyzetében, az olcsóbb és/vagy kétes eredetű és így rossz hasznosulású takarmányok felhasználása nőtt.

d) Feldolgozott cikkek. A malomipari vállalatok egy része rendelkezik tésztagyártó-kapacitással és az egyéb termékek (müzli, puffasztott cikkek stb.) előállítására is bővül. A speciális ízesítésű, kedvező élettani hatású termékek itthoni kereslete növekvő. Azok exportja, a megcélózható fejlett ipari országok telített piaca miatt, korlátozott. A feldolgozott termékek esetében a csomagolás, a marketing, a márkázás szerepe felértékelődött a malomiparban is.

A magyar müzlik, a corn flakes termékek stb. egymással és az importtal versenyeznek a belföldi piacon. A hazai cikkek valamivel olcsóbbak, mint az importból származók. A tésztaféléknek a minőség, a felhasználhatóság, az egészségügyi szempontokat figyelembe véve stb. eltérő árcsoportjai vannak. A magyar termékek között (az egyes kategóriákon belül) nincs nagyobb árkülönbség. Egyre keresettebbek a durum búzából, tojás hozzáadása nélkül készült, alacsony koleszterin-tartalmú tészták. Ez utóbbiak, illetve az egyéb tésztafélék esetében is éles a verseny a honi malomipar és tésztagyárak, valamint az import között.

A feldolgozott gabona-készítmények nem annyira egymás helyettesítői, inkább más élelmiszerekkel konkurálnak. Egyrészt az életszínvonal alakulása függvényében a cereáliák szerepe nohet a fogyasztásban (ilyen fejlemény az elmúlt években Magyarországon is bekövetkezett). Másrészt a táplálkozási szokások változásával, az élettani szempontok elotérbe kerülésével, a szóban forgó termékek felhasználása növekedhet, például a húskészítmények rovására.

3.2 Technológiai folyamatok

A malomipar által megvásárolt szemestermény minosítés után a tárolókba (silókba) kerül. Több cégnél már megoldott a termény minoség szerinti külön raktározása. A célból, hogy a minoségromlást elkerüljék a tárolás során a terményt szárítják, forgatják.

A szemestermény értékesítés ömlesztve vagy zsákokba kiserelve történik. Ez utóbbi esetben a tárolóból kivett szemesterményt egy csomagoló gépsoron keresztül vezetik át.

A saját készletezésu vagy máshonnan vásárolt szemestermény orlése, a lisztgyártás folyamatos tevékenység. A lisztet kis- (1-5 kilogrammos) vagy nagykiserelésu (10-100 kilogrammos) papír, illetve textilzsákokba csomagolják. Az eloállított lisztet szortírozzák, raktározzák és a megrendelés (kiszállítás) ütemében értékesítik.

A takarmánykeverék-gyártás ugyancsak folyamatos. Az a betárolt (illetve vásárolt) szemestermény és az adalékanyagok összeorlésével történik. A kiegészítő anyagok egy részét is más cégektol veszik a malomipari vállalatok. Az orlök adagoló berendezéssel vannak ellátva, amelyek a takarmány-receptúrának megfeleloen irányítják az összetevok felhasználását. A kész tápot zsákokba csomagolják, fajtánként csoportosítják.

A feldolgozott termékek eloállítása folyamatos. Azok kiserelt, egyedi és gyujto csomagolt formában kerülnek értékesítésre. A folyamatos kiszolgálás érdekében a gyárak bizonyos késztermék-készletet tartanak.

Valamennyi malomipari termék esetében elfordul, hogy maga a gyártó végzi a fuvarozást. A szemestermény- és takarmány-értékesítésnél azonban gyakoribb, hogy a vevo szállítóeszközét veszik igénybe. Az expornál zömmel a fuvarozó vállalkozások és a vasút szolgáltatásaira támaszkodnak.

4. A szektor statisztikai bemutatása, az export fobb jellemzői

4.1 A gabonaágazat exportjának fobb jellemzői

A magyar gabonaágazatnak, malomiparnak az Osztrák-Magyar Monarchiáig visszanyúló hagyományai vannak. Magyarország a két világháború között is jelentős agrár-, jórészt gabonaexportor ország volt. A viszonylag alacsony fogyasztási színvonal képezte a kivitel feltételét, amelynek döntő részét nyers termékek, gabonafélék, élőállatok alkották. Néhány közeli ország, Ausztria, Csehszlovákia, Németország és Olaszország vásárolta meg a magyar termékek oroszlánrészét.

A II. világháború után a korábbi agrár export-piacokkal megszakadt az együttműködés és a külkereskedelmi kapcsolatok más megfontolások alapján szerveződtek újjá. Az újjáépítés időszakában az agrárkivitel a mezőgazdaság termelésének ingadozása is akadályozta. Ezután az iparosítási politika gátolta az agrárfejlődést és a kivitel bővítését. Az ötvenes és a hatvanas években még számottevő gabonaimportra szorult az ország, bár ezzel egyidejűleg a fizetési nehézségek áthidalására eseti kenyérgabona-kivitelre is sor került. Ebben az időszakban a legtöbb évben nettó gabonaimportori helyzete alakult ki a magyar gazdaságnak. A gabonaexport főleg az NSzK-ba, Svájcba, Ausztriába, Olaszországba, az NDK-ba, Csehszlovákiába és Lengyelországba irányult. A behozatalból a nyugat-európai országok (főként Franciaország), majd később mind nagyobb arányban a Szovjetunió részesedett.

A termelés oldaláról a hatvanas és hetvenes évek fordulójától teremtődtek meg a nagyobb volumenu és tartós gabonaexport feltételei. A hatvanas évtized második felére kenyér-, a hetvenes évek elején pedig takarmány-gabonából sikerült elérni az önellátást. Az ezt követő évtizedekben, egészen a kilencvenes évekig a gabonatermelés nagymértékben nőtt és magas szintet ért el. A gabona (és gabona-készítmény) külkereskedelemben Magyarország folyamatosan nettó exportori pozícióba került. A termelés felfutásában alapvető szerepe volt annak, hogy azt a gazdaságvezetés a legfontosabb preferenciák között tartotta számon, és hogy a mezőgazdasági üzemek elsősorban ezen a területen tudták megvalósítani, s gazdálkodásukba integrálni a nagyüzemi módszereket. A fejlődés azonban mennyiség-centrikus volt, a termékek minősége háttérbe szorult.

A gabona (mindenekelőtt a búza) a magyar agrárkivitel egyik pillérévé vált a hetvenes években. A lisztexportnak kisebb jelentősége volt. Az évtized elején az export főként Angliába, Svájcba, Ausztriába és Libanonba került. Alapvető szempont volt, hogy a gabonaágazatnak

hozzá kell járulnia a konvertibilis bevételek növeléséhez. Így az évtized közepéig az NDK-ba és Csehszlovákiába exportált kisebb rubel elszámolású tételeket leszámítva néhány nagy nyugati kereskedelmi vállalat közreműködésével zajlott a keleti kivitel. Mind nagyobb tételek jutottak el így a Szovjetunióba is.

A hetvenes évek második felére a magyar gabonaágazat kivitele mindjobban az európai szocialista országokra koncentrálódott. A KGST-ben a gabona "kemény cikknek" számított. A "kemény áruk" forgalmát leválasztották a hagyományos (rubel) klíring kereskedelemről. Ekkor jöttek létre, a tokés közvetítők kikapcsolása céljából, a rubel és nem rubel elszámolású konstrukciós megállapodások. Ezek közül a legjelentősebb a Szovjetunióval 1976-ban kötött, tíz évre szóló, dollár elszámolású gabona-hús-olaj egyezmény volt. A többi kelet-európai országba ugyancsak "kemény" ellentételt biztosító rubel és nem rubel elszámolású konstrukciós kereskedelemben értékesítették a gabonát. A fejlett, főleg nyugat-európai országokba is szállítottak gabonát (javító búza, kukorica), de az csak néhány tízezer tonnás nagyságrendű volt. A magyar fél a KGST-ben ugyanakkor százezer, millió tonnás volumenben értékesített gabonaféléket. Így a hetvenes és a nyolcvanas években egy markáns kelet-európai szakosodás következett be a gabonaágazatban is.

A piacválasztást befolyásolta, hogy az ország határaihoz közel fizetőképes kereslet jelentkezett. Ez a gabonakereskedelemben magas fajlagos szállítási költsége miatt alapvető fontosságú volt, hiszen nagy volumenben csak aránylag közeli piacokra lehet gazdaságosan gabonát szállítani. Ugyanakkor a nemzetközi piacon a fejlett országok támogatott gabonaexportjával is versenyezni kellett. Másfelől a "hagyományos magyar piacokon", Nyugat-Európában a nagy tételű exportnak több akadálya volt. Itt a magyar kínálatból jórészt eltérő szerkezetben és kisebb tételben javító búzára és takarmánygabonára tartottak igényt, miközben a legtöbb ország nettó gabonaexportori pozícióban volt. Az is gondot okozott, hogy az erőteltett mennyiségi fejlesztés következtében a Magyarországon elterjedt étkezési gabonafajták többségének minősége nem felelt meg a nyugati igényeknek.

A nyolcvanas évek derekára, a nemzetközi keresleti-kínálati viszonyok számunkra kedvezőtlen változása (a fizetőképes kereslethez képest bőséges gabonakínálat) és a szovjet fél egyre súlyosabb gazdasági gondjai miatt, megváltozott a legnagyobb piacunkká előlépett Szovjetunió vásárlási magatartása. A szovjetek ekkor több kedvező kondíciójú gabonaszállítási egyezményt kötöttek az USA-val, Kanadával, Argentínával. Javuló alkuerejét érvényesítve, keleti partnerünk mindinkább a rubel elszámolású kereskedelemben igyekezett áttérni a magyar agrár-, s így gabonaexportot. Ekképp a nyolcvanas évek második felében a gabonafélék rubel elszámolású kivitele nyert teret. A KGST csúszó árrendszere miatt elhúzódva jelentkező romló (nemzetközi) árak miatt, ez viszont egyre gazdaságtalanabb volt, s hatalmas szubvenciót

emésztett fel. Egyidejűleg az export ellentételei késve vagy egyáltalán nem érkeztek be az országba. A szóban forgó konstrukció fenntartása egyre ésszerűtlenebb volt.

Az agrárszektor, s azon belül a gabonaágazat kivitele a szocialista országok szűkülő fizetőképese kereslete miatt már 1989-től komoly értékesítési gondokkal került szembe. A rendszerváltás, a Szovjetunió, a KGST megszűnése átrendezte a magyar élelmiszer-gazdaság és a gabonaágazat külföldi kapcsolatrendszerét.

4.2 A gabonaágazat kivitelének alakulása az elmúlt években

A gabonaszektor (alapvetően szemestermények: búza, kukorica, valamint búzaliszt) kivitele a kilencvenes években is fontos eleme volt az agrár- és a nemzetgazdasági exportnak. Az 1991-es évben a gabonaágazat külföldi értékesítése (246 millió dollár) a teljes agrár-export (2,65 milliárd dollár) 9,2%-át tette ki. Ez az arány a következő években hullámzó volt: 1992-ben 19,7, 1993-ban 5,9, 1994-ben 8,2, 1995-ben 20,0%. Az 1995-ös évben a teljes kivitel (12,867 milliárd dollár) 23,3%-a jutott az élelmiszer-gazdaságra, ebből 4,55%-pontosan a gabonaágazatra.

A gabonaszektor exportja a hazai fogyasztás és a termés (termelés) függvénye. Mivel a humán és a vetőmag célú, illetve az egyéb élelmiszeripari felhasználás viszonylag állandó (az évtized elején valamelyest lecsökkent) szinten mozog, a kivitel az állattartás szintje és a gabonatermelés határozza meg. Az állattartás az elmúlt években visszaesett, s 1994-től egy korábbinál jóval alacsonyabb szintre kezdett el ismét lassan növekedni. Ez összességében növelte a potenciális gabonaexportot. Így az elmúlt években alapvetően a szemesgabona-terméstől függött a kivitel volumene.

1. táblázat: A gabonatermelés alakulása (ezer tonna)

	1991	1992	1993	1994	1995
Gabona összesen	15797	9981	8520	11709	11200
Ebből:	6008	3453	3021	4874	4633
búza					
rozs	223	136	113	193	166
árpa	1555	1723	1138	1558	1461
zab	135	147	96	131	139
kukorica	7745	4405	4044	4761	4614

Forrás: KSH

2. táblázat: A liszttermelés alakulása (ezer tonna)

1991	1992	1993	1994	1995
1192	1318	987	963	1007

Forrás: KSH

A szemes-termelés 1991 és 1995 között jelentős mértékben hullámzott. 1991 és 1993 között mintegy 48%-kal csökkent, majd 1994-ben és 1995-ben 11 és 12 millió tonna között mozgott. Ez utóbbi két évben az 1991-es szint 70-75%-án mozgott a termelés. Ekképp érthető, hogy a gabonaágazat exportja is nagymértékben ingadozott a kilencvenes években. A liszttermelés eme időszakbeli szűkülése ugyancsak mérsékelte az exportálható lisztárualapot.

3. táblázat: Az összes gabonakivitel mennyiségének alakulása (ezer tonna)

1985	2245
1986	2148
1987	1469
1988	1920
1989	1644
1990	1276
1991	1965
1992	4319
1993	347
1994	1086
1995	3300

Forrás: FM

Az egy naptári évben értékesített gabona mennyiségét ugyanakkor az is befolyásolja, hogy a megtermelt árualapot az adott évben vagy a következőben exportálják. 1995-ben például az 1994-es ó-gabona és a tárgyévi gabona kivitele egy évre koncentrálódott, emiatt és az exportárak emelkedése miatt a kilencvenes éveket tekintve, rekord árbevételt sikerült ekkor elérni (4. táblázat). Az előttünk álló egy-két évben az állattenyésztés várható további emelkedése miatt az export volumenére ismét nagyobb (azt inkább mérséklő) befolyása lesz a takarmány-felhasználásnak.

4. táblázat: Az agrárszektor és a gabona ágazat exportjának és importjának alakulása (millió dollár)

	1991	1992	1993	1994	1995
Összes agrárexport	2653	2677	1987	2338	2923
Ebből gabona ágazat	246	529	117	192	586
Összes agrárimport	666	702	803	1077	1001
Ebből gabona ágazat	55	26	45	66	27

Forrás: Kopint-Datorg, Agrárrendtartási Hivatal

A gabonaágazat kilencvenes évekbeli kivitele (akárcsak a korábbi évtizedekben) lényegében szemesterményekből (benne vetomagvából) és lisztből állt. A keverékek és készítmények exportja nem számottevo. Megfelelo idojárás és agrotechnika esetén évi többszázezer, esetleg 1-2,5 millió tonnás gabona- (ez a termelés 10-25%-a) és 100-250 ezer tonnás lisztfelesleg (ez a termelés 11-24%-a) keletkezik. Ez határolta be az elmúlt évek exportját is.

A magas fajlagos szállítási költségek miatt a magyar gabonaszektor gazdaságos kivitelének célpontjai most is a környező országok lehetnek. A tervgazdaságbeli együttműködéssel ellentétben, a forgalmazó vállalatok egyéni kockázatvállalása alapján, a gabonaexport zöme a kilencvenes években is itt talált gazdára. Jelenlegi fő piacaink a volt Szovjetunió (főleg Oroszország), a volt Jugoszlávia utódállamai. A volt szovjet piacon gyengültek piaci pozícióink (a partnerek fizetőképessége most is labilis, emelkedtek a szállítási költségek, az ide irányuló nyugati támogatott és hitelre történő export nőtt stb.), de továbbra is van kereslet a magyar gabona és liszt iránt. A partnerek bizonytalan fizetési hajlandósága miatt a kelet-európai export tetemes része ismét közvetítőkön keresztül zajlik. Az európai fejlett ipari országokba és az EU-ba korlátozott mértékben értékesíthető a gabonánk. E térségbe legfeljebb néhány tízezer tonnás javító búza és némi kukorica exportja képzelhető el. Az EU-val kötött társulási egyezmény ugyan leföldözési kedvezményt nyújt a gabonafélékre, de az nem elegendő a nagyvolumenű ottani megjelenésre. A tengerentúli és a közel-keleti piacra a tetemes fuvar költség, a támogatott EU és olcsó amerikai gabona versenye, illetve a liszt fizikai tulajdonságai miatt nem lehet komolyabb mennyiséggel kilépni.

A nemzetközi piac alakulását a nagy exportorok (EU, USA) kínálatának, készletezési politikájának és a nagy importorok (Oroszország, távol-keleti országok, s korábban Kína) keresletének alakulása szabja meg. A magyar gabona kis hányadát (kevesebb, mint 1%-át) teszi ki a világtermelésnek és a világkereskedelemnek. A konjunktúrának erosen kitett gabonafélék áralakulására a magyar félnek korlátozott a ráhatása. Az adott (a szállítási költségek által determinált) piaci rádiuszon belül a magyar termékek egyelőre eladhatók. Ám a magyar gabonafélék a nemzetközi verseny (nyugat-európai és amerikai szállítók) és a szubvenciók

politikák által megcélzott termékkörben és piacokon jelennek meg. A magyar kivitel szilárd piaci beágyazódásáról nem beszélhetünk. Ez már csak annak szerkezete, a nagyvolumenu szemesgabona-export dominanciája miatt sem lehetséges. A gabonaszektor kivitele (export-árbevétele) ma is erosen függ a nemzetközi keresleti-kínálati viszonyok hektikus hullámzásától és az adott évben keletkezo magyar feleslegtól.

5. A magyar malomipar rövid története

5.1 Fejlődés az 1970-es évekig

Magyarország már a XIX. században, majd a két világháború között is jelentos malomiparral rendelkezett. Ez utóbbi idoszakban a magyar agrárexport egyik fontos összetevője a liszt volt. A II. világháborúban súlyos károk érték malomipart. A negyvenes évek második felében a malomipar államosítása is megkezdődött. Eloszor 1947 decemberében 14 nagyobb malmot vettek állami tulajdonba. Ezután, 1948-ban és 1949-ben a kisebb méretu üzemeket vették el tulajdonosaiktól. 1951/1952-re a kisipar körébe tartozó malmokat is államosították. 1952 közepére a szakágazatban felszámolták a magánszektor, csak állami üzemek voltak.

A malomipari szervezésére és irányítására 1948-ban létrehozták a Malomipari Igazgatóságot, amely 1962-ig minisztériumi hatóságként látta el a malomipar felügyeltét. Az állami malmok 19 megyei malomipari egyesülés vállalatoként tevékenykedtek. Egy-egy egyesüléshez 20-80 malom tartozott. Közvetlenül az iparigazgatósághoz néhány malom tartozott. Az ötvenes években, a kisebb malmokat tanácsi kezelésbe helyezték. (Ezek a vállalatok, muszaki színvonaluk, méretuk miatt csak vegetáltak, így 1963-ra a tanácsi malomipar megszunt.) 1957-ben a malomipari egyesületeket vállalatokká szervezték, s számuk 14-re csökkent. Így épült fel a malomipar szervezeti rendszere 1962-ig.

Az államosítástól az 1962-ig tartó idoszakban a jórészt kisüzemi jellegu malmok (számuk 1948-ban közel 2 300 volt) összevonása, kapacitásai egy részének leépítése folyt. Egyidejuleg az ötvenes években megkezdődött a malmok részleges vagy teljes rekonstrukciója.

A kormány döntése alapján 1962-ben összevonták a malomipari és a terményforgalmi ágazatot. Egyfelol a vállalatokat vonták össze, másfelol az agrárminisztérium Malomipari valamint a Terményforgalmi és Raktározási Igazgatóságát. Ez utóbbi összevont szervezet kivált a minisztériumból és létrejött a Malomipari és Terményforgalmi Tröszt (Gabona Tröszt). A

tröszt létrejött szervesen illeszkedett abba a folyamatba, amelynek során egymás után jöttek létre az élelmiszeriparban a trösztök és az országos vállalatok. A Gabona Tröszt 19 megyei gabonaforgalmi és malomipari vállalatot, egy szolgáltató vállalatot és egy kutatóintézetet foglalt magába. A gabonaipar hálózata az egész országra kiterjedt, összesen több, mint 500 szervezeti egységből (malomból, hántolóüzemből, keveroből, felvásárló telepből) állt. Fő tevékenységi köre a következő volt: mezogazdasági termények termeltetése, felvásárlása és tárolása, lisztgyártás és értékesítés a belkereskedelem számára, takarmányok előállítása a mezogazdaság számára, gabonaipari termékek belkereskedelmi forgalmazása és export célú értékesítése, raktár- és göngyöleggzárlás. A gabonaszektor külkereskedelmi forgalmát kizárólagos joggal az Agrimpex Mezogazdasági Külkereskedelmi Vállalat bonyolította. A tröszt létrehozását követően komolyabb fejlesztésekre, felújításokra került sor a malomiparban. Új kapacitások (malmok, keverők, raktárak) épültek, a korszerűtlen kapacitások egy részét leépítették, a kisebb üzemegységeket bezárták, összevonták. (Például a malmok száma 1962 és 1984 között 350-ról 136-ra csökkent.) A malomipar a hetvenes, nyolcvanas évekre mindinkább "ipari jellegűvé" vált.

5.2 A tröszt időszak jellemzői

A gabonaágazat, a gabonapiac az egyik legrészletesebben szabályozott része volt az élelmiszer-gazdaságnak, s annak központi szereplője a Gabona Tröszt volt. A szocialista gazdaságvezetés a gabonaféléket, a belföldi humán és takarmányozási célú ellátásban, illetve az exportban betöltött szerepe miatt, "stratégiai" termékeknek tekintette. Ezért a piaci folyamatokat erős állami kontroll alatt tartották egészen a nyolcvanas évek végéig. A gabonatermelés, az árualap függvényében a termékforgalmazási rendszer 1962 és 1990 között folyamatos változáson ment keresztül, ami a tröszt szerepét is kisebb- nagyobb mértékben módosította.

A korábbi piaci zavarok, egyensúlytalanságok, "ellátási gondok" miatt az ötvenes évek végétől, s főleg a hatvanas évek elejétől nőtt a beruházások a mezogazdaságban, ami a gabonatermelésben is éreztette hatását. A kenyérgabonafélék esetében még a hatvanas évek első felében is ellátási problémák voltak. Az 1961/65-ös tervidőszak egyik célkitűzése az ország kenyérgabona-önellátásának elérése volt. Ez sikerült. Ám a takarmányozásban továbbra is súlyos feszültségek voltak, rendszeres importra került sor. Ezért az 1966/70-es tervidőszak egyik fő iránya a takarmányfélék (gabonák) előállításának fokozása lett. A takarmányönellátás a hetvenes évek első éveiben meg is valósult. A gabonatermelés a termelési rendszerek megjelenése, további beruházások nyomán a hetvenes években gyors ütemben bővült. Az

évtized derekától egyre nagyobb feleslegek keletkeztek, az ország stabil nettó gabona exportori pozícióba került. A gabonatermelés egészen a nyolcvanas évek végéig emelkedett, a gabonafélék és kisebb mértékben a liszt az agrárkivitel egyik markáns tényezőjévé vált.

A hatvanas években a Gabona Tröszt mint az állam meghosszabbított keze, a részletes előírásoknak megfelelően kontroll alatt tartotta a gabonapiacot. A központi akarat közvetítője volt, a hatósági jogkörben eljáró, ugyanakkor ellátói kötelemekkel felruházott tröszt a gabonafélék kizárólagos felvásárlója és értékesítője volt. A termékforgalmazás rendjében lényeges változást hozott 1968-ban a többszörös értékesítés bevezetése. A termények központi elosztását számottevő hányadban a termelő és a kereskedelmi vállalatok árukapcsolata váltotta fel, ám a termékforgalmazásban adminisztratív eszközök is alkalmazásra kerültek. Így az étkezési búza és a takarmánygabona központi gazdálkodás alá vont terméknek minősült, kizárólagos felvásárlójuk, forgalmazójuk továbbra is a tröszt volt. Az ország takarmánygabona-termelése - amint arra már utaltunk - a hetvenes évek elején érte el a hazai szükséglet szintjét. Ekkor, 1970-tól lépett életbe a szabad takarmányforgalmazás rendje: a gazdaságok belátásuk szerint adhatták, vehették a kukoricát, az árpát, a zabot. Az étkezési búza ezután is központi gazdálkodás alá vont termék maradt, kizárólagos forgalmazója a Gabona Tröszt.

A hetvenes évek végén tovább könnyítették a forgalmazást, a mezogazdasági egységek az általuk előállított termékeket bárkinek eladhatták. Így a tröszt mellett a forgalmazás szövetvényes hálózata alakult ki. A termelési rendszerek, a Tszker, az Ágker, az áfészek, a mezogazdasági üzemek szerteágazó együttműködési rendszert alakítottak ki. A gabonatermelés növekedése nyomán, 1978-ban a tröszt búzára vonatkozó kizárólagos forgalmazói jogát feloldották. Ám a kötétségek nem szűntek meg teljesen: a mezogazdasági termelők csak vetomagként és takarmányként adhattak el gabonájukat. A szemesterményekből csak a malomipari kapacitásokat birtokló Gabona Tröszt vállalatai állíthattak elő humán fogyasztásra alkalmas orleményeket. A gabonaipari vállalatoknak átvételi kötelezettségük volt a felkínált étkezési gabonafélékre.

A hatvanas és a hetvenes években külkereskedelmi célra (exportra) csak a tröszt vállalatai forgalmazhattak gabonát, az exportot és importot az Agrimpex bonyolította. A nyolcvanas években egyre többször kaptak eseti felmentést exportra más szervezetek (Tszker, Ágker stb.) is. A külpiazi célú gabonakereskedelem 90%-át azonban továbbra is a tröszt bonyolította. Az állam egészen a nyolcvanas évek végéig komoly szerepet játszott a gabonatermelés és -forgalmazás szervezésében. Ez a termelési célkitűzések, az exportvolumen, az árak stb. meghatározását is magában foglalta. A gabonaipar kiterjedt együttműködést alakított ki a mezogazdasági termelőkkel. Termékértékesítési szerződéseket, bértárolási és a mezogazdasági üzemek keverőinek igénybe vételét tartalmazó megállapodásokat kötöttek. A

tröszt (ellátói, piacszervezői) feladatai teljesítése érdekében minél több gabona felvásárlására törekedett. Ez a nyolcvanas évek végére, a forgalmazásban aktivizálódó egyéb forgalmazók (mezogazdaságon belüli forgalom, termelési rendszerek stb.) miatt megnehezült. Ám ezzel együtt több tényező a gabonaipar felé terelte a mezogazdasági üzemek kínálatát, s a mezogazdaságból kikerülő szemesgabona - ami a teljes gabonatermelés kb. fele volt - 85-90%-át még a nyolcvanas évtized végén is a Gabona Tröszt vásárolta fel. A tröszt birtokolta ugyanis az országos tárolókapacitások jelentős részét (40-45%-át), s a gabona készletezési terhet is magára vállalta. Ugyanakkor a gabonaipari vállalatok állították elő a keveréktakarmányok 1/3-át, s a keverőkapacitások hozzávetőlegesen ugyanekkora része volt a birtokukban. A gazdaságok számára a tröszt viszonylag biztonságos értékesítési irányt jelentett, a gabona mielőbbi értékesítésére sarkallta őket, hogy az év során e termény eladásából származik az első nagyobb árbevételük, ami az őszi munkák finanszírozására és a rövid távú bankhitelek visszafizetésére szolgál. Bizonyos hatalmi tényezők is a tröszt felé terelték a mezogazdasági üzemeket: a saját keveréktakarmány-gyártáshoz szükséges, s döntő hányadban importból származó fehérjetakarmányokhoz, a kötött árupályák miatt, natúr formában csak a tröszt-i vállalatoknál lehetett hozzájutni.

A nyolcvanas évtized végére a központi szervek korábbi intenzív piacbefolyásoló szerepe fokozatosan visszaszorult. A termékforgalmazás liberalizálásával egyre nehezebb, az árualapok bővülése miatt pedig mindinkább felesleges volt a gabonapiac adminisztratív ellenőrzése. A takarmánypiacon, a tröszt mellett a takarmányozási rendszerek, a tsz-ek, az állami gazdaságok, illetve azok közös forgalmazó szervezetei és az áfészek által, valamint a magánkereskedők színre lépésével, a mezogazdasági üzemek közti kereskedelemben egy színes összetételű, sokszereplős piac jött létre. Ez a forgalmazási rend természetesen magán viselte a korábbi évek nyomait, de kötöttségei lépésről lépésre lazultak. Másfelől a kenyérgabona-kínálat is bőséges volt, az export évről évre jelentős volument ért el. Annak anakronisztikus és költséges voltát beismervé, továbbá a gazdasági tisztánlátás és hatékonyság javítása, valamint a vállalatok közti verseny erősítése céljából, az élelmiszeripari trösztök felszámolásának folyamatába illeszkedve, gyökeres fordulatot hozott, hogy 1990. január 1-jén megszűnt a Gabona Tröszt. A gabonapiac központi koordinációja nagymértékben visszaszorult, a korábbi értelemben és mélységben pedig megszűnt.

5.3 Változások a kilencvenes években

5.3.1 A gazdálkodási feltételek átalakulása

A nyolcvanas és kilencvenes évek fordulóján, akárcsak az élelmiszeripar más szakágazatainak, a malomiparnak is megváltoztak a belső és külső működési feltételei.

(1) Belső feltételek. a) A Gabona Tröszt 1990. január 1-jei felszámolása után jelentős változások következtek be a gabonaipari vállalatok életében és a gabonaszektorban. A 19 trösztli vállalat önállósult, korábbi (étkezési búzára vonatkozó) felvásárlási és a takarmányboltok kiszolgálására szóló megyei ellátói kötelmeik megszűntek. A belföldi gabonaforgalmazásban így már nem maradtak kötöttségek: a piaci szereplők bármilyen célra attól és annyi terményt vásárolhattak, illetve adhattak el, amennyit jónak láttak. **b)** Létrejött az áruközde. **c)** A gabona külkereskedelmi forgalmazásában 1990-ig kizárólagos szerepet játszó Agrimpex mellett a megyei gabonaipari vállalatok által létrehozott Gabonakereskedelmi Kft (majd Rt) is megkezdte ez irányú tevékenységét. 1991-től pedig bárki foglalkozhatott gabona- külkereskedelemmel. A mezogazdasági termelők szabadon értékesíthették exportra kerülő gabonájukat, de az elölbi két vállalatnak maradt főszerpe, az évtized elején a forgalom 60-65, ma kb. 30-40%-át bonyolítják. **d)** A piaci kapcsolatrendszer liberalizálásra került. 1990 elejétől részlegesen, majd 1991-től teljesen felszabadították a gabonaszektor termelői és fogyasztói árait. A búzára és a kukoricára (1993-tól) az agrárrendtartás keretében garantált árat állapítanak meg. A gabonából készült termékek (például liszt, tészta, kenyér stb.) szabadárak lettek. **e)** A gabonaszektorban is visszaszorult az állami szerepvállalás. A központi irányítás felhagyott a gabonapiac aprólékos szervezésével. Az állam az agrárrendtartáson keresztül piackonform módon igyekszik hatni a gabonapiaci folyamatokra. A piacra való be- és kilépés könnyebb lett. A kereslet és a kínálat adaptációja egyre inkább a piaci mechanizmusokra alapozódott. Megindult a piaci szereplők önszerveződése. A gabonatermelésben, -felvásárlásban, -feldolgozásban és -forgalmazásban sokszereplős piac jött létre. Számos új társaság, magánvállalkozó és egykori termelési rendszer vesz részt a forgalmazásban és a gabonafeldolgozásban (orlás, keverékgyártás stb.). Ezzel együtt a trösztli utódvállalatoknak maradt kulcsszerpe a gabona- és gabonakészítmény-piacon. **f)** Az állatállomány csökkenése és a lakossági fogyasztás mérséklődése következtében mind a takarmányozási, mind a humán célú gabona- és készítmény-felhasználás szűkült az évtizedfordulótól. Főleg a takarmány-kereslet esett vissza. **g)** A mezogazdaság válságával, majd 1990-től megindult átalakulásával a gabona(malom)ipar mezogazdasági partneri köre és kapcsolatrendszere is változásokon ment keresztül.

(2) Külso feltételek. a) A keleti piacok átformálódása, a KGST megszűnése a jelentős exportot bonyolító gabonaszektort közelről érintette. **b)** Az Európai Közösséggel, az EFTA-val és a visegrádi országokkal kötött kereskedelempolitikai egyezmények a gabonafélék forgalmára is hatással voltak. **c)** A nemzetgazdaság egésze szintjén megfogalmazódó orientáció-váltás igényétől a gabonaszektor további fejlődése sem függetleníthette magát. **d)** A nemzetközi agrárkereskedelemre komoly hatással levő támogatott nyugati élelmiszerkínálat a magyar gabonaexport piacain is megjelent. A kelet-európai piacok megnyílásával ott is éleződött a verseny.

5.3.2 Az állami gabona(malom)ipar halmozódó gondjai

Nem függetlenül a gazdálkodás belső és külső feltételeinek (előbb érintett) változásai miatt, a piacon meghatározó súlyú állami gabona(malom)ipari vállalatok a kilencvenes évek elején egyre komolyabb gazdálkodási gondokkal küszködtek.

- A tröszt megszűnése után a cégek forgóalap-ellátottsága (a források és a korábbi hitelterhek elosztásában érvényesülő más-más vállalati alkuerotól sem függetlenül) eltérően alakult. A vállalatok forgóalapja az átlagos készlethez képest mintegy 50%-os volt, ami nagy szóródást mutatott. Elofordultak 35-40, de 70%-os szintű szervezetek is. A helyi értékesítéshez képest gabonatöbblettel rendelkező megyék vállalatai voltak a legrosszabb forgóalap-ellátottságúak. A finanszírozási igények függvényében, a tröszt védoernyó eltűnése óta önálló hitelfelvételre kényszerültek a vállalatok. A kisebb részben hosszú távú, nagyobb részben rövid távú hitelállomány nagymértékben megnőtt. A kamatterhek egyre nyomasztóbbak lettek.
- A finanszírozási problémák és a likviditás romlása miatt a vállalatok többsége ekkor már nem volt képes az egész évi gabonaszükséglet (orlás, keverékgyártás stb.) aratás utáni felvásárlására. Legfeljebb 1-3 hónapra elegendő készletet tudtak betárolni. Sok megyében a helyi állami gabonaipari vállalat egyre kevésbé tudott piacvezető maradni. Más, dinamikusabb állami megyei cégek, illetve a szaporodó egyéb forgalmazó társaságok, magánvállalkozók, termelési rendszerek, integrátorok fokozatosan kiszorították őket a forgalomból. Ez is hozzájárult a gabonaipari vállalatok piaci, értékesítési gondjaihoz. A liszteladások mérsékeltőbb csökkenését, a takarmányértékesítés nagymértékű szűkülését kísérte, ami nem pusztán a hazai kereslet csökkenésével volt magyarázható. A volt tröszt vállalatok egy része nemcsak a belföldi eladásokból szorult ki, hanem az exportcélú forgalmazásból is. A mezőgazdasági termelők közvetlen kapcsolatot építettek ki a külkereskedelmi vállalatokkal, egyéb kereskedelmi cégekkel (ahol nemegyszer volt tröszt szakemberek tevékenykednek), termelési rendszerekkel. Az állami gabonaipari vállalatok,

pénzügyi források híján, a mezőgazdasági alapanyag-beszerezést megkönnyítő, gabonatermeltetésből is egyre kisebb mértékben vették ki a részüket. E területen a banki forrásokhoz könnyebben hozzájutó, agilisebb integrátorok, korábbi termelési rendszerek nyertek teret.

- Az elobbiek alapvető szerepet játszottak abban, hogy a gabonaipari cégek nagyobbik hányada nem tudott jövedelmezően gazdálkodni. A vállalatok a kapacitás, a profilok és a létszám szempontjából is túlméretezettek voltak. Elsősorban a 30-40%-ban kihasználatlan keverékgyártó-kapacitások emelték meg a költségeket. A raktárak kihasználtsága (a likviditási gondok függvényében) folyamatosan csökkent. A centralizált, nagyméretű megyeszékhelyi központból és bürokratikus irányított körzeti üzemekből felépülő vállalatok működtetése komoly forrásokat emésztett fel. A létszám feleslegesen felduzzasztott volt, a hatásköri átfedések gátolták az ésszerűsítő megoldásokat. Ugyanakkor számos felesleges profil is terhelte a költséggazdálkodást: javítóműhelyek, építő részlegek stb. A szóban forgó gondokra az világított rá, hogy a korábbi évtizedekkel ellentétben a kilencvenes évek elején, a bekövetkezett változások miatt, az önállóvá vált gabonaipari vállalatok egyre inkább rákényszerültek a hatékonyabb gazdálkodásra.
- Az adott helyzetben a vállalatok gazdálkodási helyzete mindjobban eltért egymástól. Akadt jól gazdálkodó (Fejér megyei, Hajdú megyei) és a csod szélén táncoló (Szabolcs megyei) vállalat is. De mindent egybe vetve, a gabonaipari vállalatok összességében súlyos pénzügyi-finanszírozási problémákkal küszködtek, erosen eladósodtak, likviditásuk romlott és akut hatékonysági (jövedelmezőségi) gondok nehezédtek rájuk. A legtöbb cégnél megindult hatékonyságjavító erőfeszítések (például eszközök eladása, a kiszolgáló profilok külön vállalkozásba szervezése, a létszám lefaragása stb.) ellenére a vállalatok gazdálkodási helyzete, kilátásai nem javultak érdemben. A vállalatok pozícióinak differenciálódása folytatódott.

A külső és belső gazdálkodási feltételek átalakulása, a gabonaipar sűrűsödő problémái, az élelmiszer-gazdaság egésze és más területeihez hasonlóan, a gabona(malom)iparban is átfogó strukturális (termékszerkezet, kapacitások, üzemméret, szervezeti keretek stb.) változásokat sürgettek. Természetesen a tulajdonosi szerkezet sem maradhatott érintetlenül.

5.3.3 Átalakulás és tulajdonosváltás a gabona(malom)iparban

Az 1990-ben alakult koalíciós kormány a privatizációtól több általános cél megvalósulását remélte, így a valós tulajdonosi réteg létrejöttét, a vállalati monopolhelyzetek megtörését, a pénzügyi kultúra fejlődését, az élelmiszeripar vállalatok fizetési gondjainak

kezelését, a piacok megőrzését és új piacok bekapcsolását, a technológiai színvonal javítását és az irányítási-vállalatvezetési módszerek megújítását, a struktúraváltás megindulását, valamint a piaci versenyképesség és hatékonyság számottevő javulását. Az állami élelmiszeripar minél szélesebb körének, mihamarabbi privatizálását célozták meg. A külföldi toke leendő részarányát, néhány esetet leszámítva (foként a márkavédelem érdekében - például a tokaji bor, a Pick szalámigyártás, a pirospaprika-feldolgozás esetében) nem korlátozták a magyar vállalatokban. A nagyobb, az exportban fozerepet játszó cégek esetében nem csupán a nagyobb vagyoneérték, hanem azok sokszor leromlott pénzügyi és technológiai helyzetének orvoslása, a hatékonyabb külpiazi fellépés és a nyugati értékesítési hálózatokba történő szorosabb bekapcsolódás is a külföldi toke (akár kizárólagos) megjelenése mellett szólt. A kisebb, zömmel a hazai piacra termelő feldolgozó vállalatok privatizációjában már kiterjedtebb mértékben gondoltak a szerényebb volumenu hazai tokéire. Ezért, illetve részben a belföldi tulajdonosi réteg kialakulása céljából lehetővé tették a dolgozók kedvezményes részvényvásárlását és a kárpótlási jegyek élelmiszeripari privatizációban való felhasználását. Az alapanyagtermelő mezogazdasági üzemeket is bevonták az élelmiszeripari tulajdonosváltásba. A részvénycsomag egy részét (a nagyobb társaságok értékesítésekor annak 25 százalékát + 1 szavazatot) az alapanyag-eloállítóknak ajánlották fel.

Az élelmiszeripari privatizáció kezdetekor a szakemberek és az illetékes Földmuvelésügyi Minisztérium egy része abban reménykedett, hogy az iparág addigi legfontosabb területei (például a hús-, a tej-, a gabona-, a konzervipar) iránt lesz a legnagyobb érdeklődés. Azt sem tartották lehetetlennek, hogy a vállalatok nagy része egy az egyben, különösebb szervezeti változtatás nélkül az új tulajdonosok birtokába jut. A szakértők egy másik része viszont úgy gondolta, hogy elsősorban a jó jövedelmezőségu és aránylag stabil piaccal rendelkező élelmiszeripari szakágazatok, így az élvezeti cikkeket eloállító vállalatok privatizálása lesz a legkönnyebb.

Átfogó (a szakmai érdekképviselőkkel, különféle szakértői csoportokkal stb. megvitatott és egyeztetett) szakminisztériumi élelmiszeripari, valamint szakágazati (például húsipari vagy konzervipari stb.) **privatizációs koncepció kidolgozására nem került sor**. Ez a tulajdonosváltás sebességét fékezte és hatásos (az élelmiszer-gazdaság megfelelő későbbi működését biztosító) végrehajtását gátolta. Ezért az adott területeken lényeges problémaköröket sem sikerült megfogalmazni, a döntéshozók (Állami Vagyonügynökség, Földmuvelésügyi Minisztérium stb.) nem a megfelelő kategóriákban gondolkodtak, ami az élelmiszeripari privatizációt sokszor esetlegessé tette.

Az adott helyzetben az élelmiszeripari, így a gabonaiipari vállalatok általában maguk kezdeményezték átalakulásukat és indítottak tárgyalásokat külső befektetőkkel, illetve

vizsgálták meg az ott dolgozók tulajdonszerzésének lehetőségét. Erre sarkallta őket, hogy az átalakulást határidőre (1993. június 30-ig) be kellett fejezniük. Ugyanakkor a vállalatvezetés ekképp pozíciója megőrzésére is nagyobb esélyt látott.

A külső (a tranzakció nagyságrendje miatt főleg külföldi) befektetők 1991-ben és 1992-ben mindenekelőtt a szabványosított (sztandard) és márkázott termékeket előállító cégek iránt érdeklődtek. Ezek a cukor-, a növényolaj-, a dohány-, a sör-, az édes-, a szesz-, az üdítőitalipar vállalatai voltak. Azok pénzügyi helyzete viszonylag kiegyensúlyozott volt, termékeik értékesítése pedig hosszabb távon is megalapozottnak látszott. A magyar élelmiszeripar jelentős hányada (termelésének majd 70 százaléka) viszont olyan összetett és bonyolult kapcsolatrendszer, az élelmiszerexport zömét adó szakágazatokból (azaz például a gabonaiparból) állt, amelyek privatizálása az előbbi élelmiszeripari területektől eltérő problémákat és feladatokat vetett fel. Ugyanakkor a gabonaipar is olyan szakágazat volt, amely nem kis részben korábbi szovjet piaci beágyazottsága miatt komoly hatékonysági, értékesítési és pénzügyi gondokkal küszködött, s emiatt nem volt vonzó a külső befektetők számára. Másfelől az idő múltával mind világosabbá vált, hogy gabonaipar vállalatai (az elozetes várakozással ellentétben) egyben nemigen privatizálhatók, inkább csak részekre bontva, egyes üzemegységekre korlátozódva. Nem véletlen, hogy a gabonaipar tulajdonosváltása csak lassan haladt előre.

Ezért a kormányzat privatizációs elképzelése 1992 augusztusától némileg módosult. A csökkenő külföldi érdeklődést tapasztalva, a lányka belföldi fizetőképes keresletet növelendő és így egyben a hazai tulajdonosi réteg szélesebb körű térnyerésének előmozdítására különféle lépések történtek. Megfogalmazódott a decentralizációs privatizáció terve. Egyebek (tej-, sütoipar) mellett a gabonaipari vállalatokat önállóan is működőképes egységekre igyekeztek felbontani, s ezeket külön-külön kívánták értékesíteni. Így gyorsítható volt a tulajdonosváltás. Ésszerűbb és rugalmasabb vállalati szervezeti rendszer volt kialakítható. A szerény tokeerejű hazai vevőkör számára pedig megfelelő méretű egységeket lehetett felkínálni. A potenciális magyar tulajdonosok keresletét is erősítették: 1992 második felétől megnőtt a privatizációs lízing, az MRP és az MBO módszer, a kedvezményes kamatozású E-hitel, a kárpótlási jegyek privatizációs szerepe. Az 1993-as évre elkészült a gabonaipar decentralizációs privatizációs koncepciója. A gabonaipari kapacitások hozzávetőlegesen felét (75 malmot, 40 keverőt, 168 raktárt) önállóan kívánták értékesíteni. Azokat belföldi befektetők vehették meg. Az ÁVÜ döntése szerint az ebből befolyó összeg nagy része az anyavállalatokat illette meg, amit (javítva pénzügyi helyzetüket) banki tartozásaik törlesztésére fordíthattak. A tárolókapacitások kb. 1/10-ét (500 ezer tonna) elvonták az állami gabonaipari cégektől. Azokat az akkor megszülető közraktározási tevékenységhez rendelték.

Az említett privatizációs technikák, illetve a tulajdonosváltáshoz kapcsolt kedvezményes pénzügyi konstrukciók (különösen az 1993-tól alkalmazott az üzemegységek megvásárlásához, újrahasznosításához nyújtott ún. reorganizációs célú kamattámogatás) alkalmazásával a tulajdonosváltás részlegesen felgyorsult. Főleg a malmok és raktárak találtak gazdára. A kedvezőtlen piaci kilátású keverek iránt korlátozott volt az érdeklődés. A decentralizációs privatizáció végrehajtása révén karcsúbbá vált gabonaipari cégek privatizációja pedig 1994-től lett élénkebb.

Napjainkra a gabonaszektor feldolgozó vállalatainak tulajdonosváltása nagyrészt lezajlott. A malomiparban az állami tulajdon aránya (a jegyzett tőke alapján) 23,8%-ra csökkent. A külföldi tőke viszonylag kis részesedést birtokol (11,9%). Ez egyrészt azzal a szándékkal függött össze, amely a hazai befektetőket kívánta előnyben részesíteni a szakágazat privatizálásakor, másrészt a külföldi tőke érdeklődése is szerény volt az eladósodott, pénzügyi-finanszírozási részben korszerűségi problémákkal küszködő vállalatok iránt. A hazai társasági, mezogazdasági és magánbefektetők, MRP-MBO szervezetek viszonylag nagy részt (64,5%) szereztek a szakágazatban. (A decentralizált privatizáció keretében értékesített eszközök (malmok, tárolók, keverek) is hazai befektetőkhez kerültek.)

Az 1996-as év nyaráig mindössze a Békési Gabona Rt, a Dél-Magyarországi Gabona Rt és a Gemenc Gabona Rt maradt 100%-os állami tulajdonban. A többi cégnél általában többségi vagy teljes nem állami tulajdon alakult ki (például Agrimill Rt, Viktória Rt, Hajdúsági Gabonaipari Rt, Pannon Gabona Rt, Dél-Dunántúli Gabona Rt, Alföldi Gabonaipari Rt, Elso Pesti Hengermalom Rt, Cerbona Rt, Borsodi Gabonaipari Rt, Vasi Gabonaipari Rt, Zalagabona Rt, Jász-Nagykun Gabona Kft, Mátra Malom Rt). A fenti Békési Gabona Rt az agrárkárptótlási portfólióban szerepel. A Dél-Magyarországi Gabona Rt a privatizációs pályázat készítése alatt felszámolás alá került, de az ÁPV Rt fellebbezést nyújtott be a bírósági döntés ellen. A Gemenc Gabona Rt-t pedig szövetkezetté kívánják átalakítani, majd a mezogazdasági termelők szerezhetnek abban tulajdoni részesedést. A gabona-forgalmazó cégek, így a legnagyobbak is (Agrimpex Rt, Agrograin Rt, Gabona Rt) többségi nem állami tulajdonban vannak. A közraktározásban fontos szerepet betöltő Concordia Rt 50%+1 szavazat mértékben tartós állami tulajdonban marad.

Az egykori tröszti malomipari vállalatok utódszervezeti (amelyek ma is a piac- és a termelés legjelentősebb tényezői) mellett számos kisebb malom, raktár és takarmányipari vállalkozás működik az országban. A malomipari profilban mintegy 350 cég tevékenykedik. Ezek egy része a decentralizációs privatizáció során, egy-egy malom állami vállalatból való kivásárlása révén, jött létre. (Megjegyezzük, hogy a statisztika által 1992-től külön nyilvántartott takarmányipari szakágazatban kb. 200 szervezet található.)

6. A nemzetközi tendenciák

a) **A nemzetközi piac.** A magas fajlagos szállítási költségek miatt a magyar gabonafélék és gabonakészítmények gazdaságos exportjának lehetséges piacai Európában találhatóak. A nyugat-európai térség gabona- és készítmény-kereslete a kilencvenes években a legtöbb országban tetőzött. Több államban, főleg az EU-országokban a belföldi kereslet csökkent. Egyrészt az itteni takarmányozási keresletet szukíti (a húsfogyasztás telítődéséhez kapcsolódva) az állattartás szinten maradása, illetve bizonyos területeken zajló mérséklődése. Másrészt a kereslethez igazodva a tésztagyártás, a kenyérelőállítás és az édesipar kibocsátása az utóbbi években kisebb lett, ami a gabona humán célú felhasználását is visszaszorította. A gazdasági átalakulás miatti fogyasztói keresletvisszaesés, illetve az állattartás szerényebb szintje miatt a közép- és kelet-európai országok, így a Szovjetunió utódállamainak gabonafogyasztása is csökkent. A magyar fél által hatékonyan nem elérhető ázsiai térségben is kisebb lett a cereáliák felhasználása, akárcsak az USA-ban.

Az EU, az USA, Kanada, Ausztrália, Argentína, Kína, India, a szovjet utódállamok egy része (például Oroszország, Ukrajna, Kazahsztán) stb. a világ legnagyobb gabonatermelői és egyben felhasználói. A feldolgozott cereáliák legfontosabb előállítói az EU, az USA és Kanada. Az EU-ban a búza, az USA-ban a kukorica és a búza, az ázsiai országokban a rizs, Dél-Amerikában a szója alapú készítmények dominálnak. A közép- és kelet-európai térségben a búza alapú termékeknek van a legnagyobb szerepe.

A magyar gabonafélék és -készítmények exportjának hosszabb távú perspektívái a következők. 1) Az EU felhasználása nem fog noni. Sőt, a cereáliák fogyasztásának további enyhe mérséklődése, az állattartás legfeljebb szinten maradása miatt, az még csökkenhet is. Az édesipar és a kenyérgyártás a hagyományos, míg a tésztagyártás a durum búzából készült lisztek fogja elsősorban felhasználni, miközben mindkét esetben a szermentes és adalékanyagokat nem tartalmazó biológiai lisztek felhasználási hányada növekvő lesz. A szemesgabona- és a lisztkereslet döntő részét a helyi termelők elégítik ki, az importban (ami főként nyerstermék) Ausztrália, az USA szerepe lesz meghatározó. Az EU, noha a Közös Agrárpolitika reformja a gabonatermelés korlátozására törekszik, továbbra is fontos exportor marad. A kivétel az észak-afrikai, a közel-keleti és részben a kelet-európai országokba megy. A magyar szemestermények EU-beli (illetve egyéb nyugat-európai országbeli) megjelenése legfeljebb néhány tízezer tonnás tételben, a javítóbúza és a kukorica esetében képzelhető el. A magyar liszt és gabona-készítmények a telített nyugat-európai piacokon korlátozott eséllyel jelenhetnek meg, legfeljebb néhány specialitás kisvolumenű értékesítése valószínű. Magyarország EU-hoz való csatlakozásával az EU-termékek által támasztott verseny elvileg

erosódhat a hazai piacon, ám a magas szállítási költségek miatt, ami a nyugat-európai cégek gazdaságos piaci rádiuszát is korlátok közt tartja, itthon a hazai termelők fognak dominálni. 2) Az előttünk álló években a közép- és kelet-európai térségben a gabona- és készítmény-felhasználás lassú növekedése várható. A mezőgazdaság stabilizálódásával a gabonatermelés nohet, így az állattartás számottevo visszaesést követő növekedése és a humán fogyasztás emelkedése jórészt a hazai termelésre támaszkodhat. A térség országai, elsősorban Oroszország, a jugoszláv utódállamok kisebb-nagyobb volumenu gabonát és lisztet továbbra is fognak importálni. E partnerek fizetőképessége korlátozott, így a számukra kedvező fizetési konstrukciókat, esetleg hitelt kínáló, tokeeros nyugat-európai és tengerentúli szállítók javíthatják pozíciójukat ezeken a piacokon. Különösen, ha az export szubvencióban is részesül. Mindez fenntartja azt a kiszorító hatást, ami már eddig is érvényesült a magyar termékekkel szemben, illetve fennmarad a közvetítői kereskedelem. A helyi termelés erősödésével, a tranzitdíjak emelkedésével, valamint az erős konkurencia miatt, 5-10 éves távon, a gabonatermékekkel szemben a gabonatermelési, -feldolgozási technológia kivitele kaphat nagyobb szerepet. 3) A tengerentúli piacokon a magas szállítási költségek, a francia, az ausztrál, az amerikai stb. gabona versenye miatt a magyar exportőrök nem tudnak rentábilisan megjelenni.

b) A magyar gabonakivitel által megcélozható európai piacon (főleg a nyugat-európai térségben) olyan hosszabb távon érvényesülő **fogyasztási, muszaki-gazdasági** (később a közép- és kelet-európai országokban is megjelenő) folyamatok indultak el, amelyek a piaci viselkedésre és fellépésre is hatással vannak. A hazai malomipar számára is tanulságos, hogy azok a vállalkozások maradhatnak versenyképesek, amelyek az alábbiakhoz igazítják fejlődésüket.

- Az egészségügyi szempontok előtérbe kerülése a gabonaszektorra is hatással van. A készítmény-gyártók (édesipar, sütiipar, tésztagyártás) által közvetített fogyasztói kereslet a hagyományos lisztekkel szemben a biológiai lisztek fokozatos térnyeréséhez vezet. Ez utóbbi lisztek előállítására nem tér el az egyéb lisztekétől. Ám azok nem tartalmaznak adalékanyagokat, konzerváló összetevőket és szermentesek. Emiatt kedvezőbb az élettani hatásuk. E lisztek csak rövid ideig lehet tárolni, és az elhelyezésükre szolgáló raktárak muszaki színvonalának is kifogástalannak kell lennie. Főleg az észak-európai országokban no a biológiai lisztek és az abból előállított készítmények szerepe.
- A lisztfelhasználó iparágak (édes-, tészta-, sütiipar) a végtermékük szigorú standardjaihoz igazodó minőségi követelményeket közvetítenek a malomipar felé. A nem növekvő, sot

egyedülálló és egyidejűleg differenciálódó, fogyasztói kereslethez igazódó speciális termékek készítése is precíz minőségi kívánalmakat fogalmaz meg. Egyebek mellett ezért, a malomiparnak is korszerűsíteni kell muszaki-technológiai színvonalát. Az elmúlt években végrehajtott, illetve jelenleg is zajló fejlesztések, újítások elsősorban a gyártási folyamat számítógépesítésére összpontosítottak. A gabonák válogatása, a lisztgyártás, a szárítás és a keverék-gyártás vezérlése így sokkal pontosabb lett. A termelési folyamat automatizáltsága csökkentette a munkaerokeresletet, ami a fizikai munka felől egyre inkább a specializált, kvalifikáltabb tudású szakemberek felé mozdul el. Az automatizálás nemcsak a gyártási folyamat kiegyensúlyozottabbá tételét és a minőségi követelmények következetes érvényesítését tette lehetővé, hanem jelentős termelékenység-javulást hozott a kilencvenes években.

- A szóban forgó új technológiák meghonosítása a malomipari cégek versenyképességének alapfeltételévé vált. A piacon vezető szerepet betöltő malomipari vállalkozások ugyanis, az alacsonyabb értékesítési árak céljából költségeik leszorítására törekednek. Az egész folyamatot (tárolás, feldolgozás, értékesítés) érintő technológiai megújulás nemcsak a ráfordításokat csökkentette, de a piacon maradáshoz elengedhetetlen minőségkontrollt is pontosabbá tette. A technológiai innovációban lemaradó kisebb üzemek egy része kapui bezárására kényszerült. A malomipar technológiájának korszerűsítése következtében a szakágazatban széles körben alkalmazzák az ISO-szabványt. A minőségtanúsítási rendszer bevezetése fontos eszköze a vállalati versenyképesség növelésének. Nagy-Britanniában és Németországban a malmok döntő többsége, Olaszországban és Franciaországban kisebb része alkalmazza a minőségtanúsítási rendszert.
- A környezetvédelmi szempontok a gabonaágazatban is növekvő szerephez jutnak. A mezőgazdasági termelésben a környezetkímélő technológiák terjedését, az EU szabályozás preferenciáinak ezirányú módosulása mellett, a biológiai termelés felértékelődése segíti. A technológiai korszerűsítés eredményeként a nyugat-európai malomipar legfontosabb környezetvédelmi problémáját megoldották. A gabonamosás során keletkező nagymennyiségű szennyvíz környezetkárosító hatását, a sokkal kisebb vízigényű pneumatikus mosási rendszer elterjesztésével küszöbölték ki.
- A malomipari szakágazat főleg standardizált termékeket (például liszteket) állít elő. Ennek ellenére a vállalatok erőfeszítést tesznek a vállalati arculat kialakítására. Főként a készítménygyártók. Ugyanakkor az ömlesztett termékek, így a lisztek esetében is kimutatható ez a törekvés: például a csomagolóanyagon feltüntetik a nyersanyag eredetét, a környezetvédelmi előírások betartását, az ISO előírásoknak megfelelést.

c) A magyar malomipar számára példaként szolgáló és konkurenciát jelento nyugat-európai malomipar összetett szerkezetu. Noha a nyolcvanas és a kilencvenes években a vállalkozások száma csökkent, ma is sokszereplos a különböző országok malomipara. Ezt a malomipar termékeit felhasználó cégek (főleg pékségek) sokszínűsége is szükségessé teszi. Például Franciaországban, Olaszországban hagyományosan nagyszámban működnek kiskapacitású malmok. Ezzel szemben például Nagy-Britanniában, Hollandiában, Belgiumban és Németországban a koncentráció nagyobb mértéku volt, s így a malmok átlagkapacitása magasabb. Ez utóbbi országokban a malmok korszerűsítése előrébb tart.

A malomipari cégek földrajzi elhelyezkedése két irányt mutat. A cégek egyik csoportja a (szállítási költségek leszorítására) mezőgazdasági nyersanyagtermelő területekre települt és részt vesz a termelői integrációban. Másik csoportjuk a fogyasztók, a felhasználó szakágazatok közelébe települt. Ezt utóbbi cégek az élelmiszeripari gyártási integrációban vesznek részt aktívabban. A malomipar versenyképességét az is meghatározza, hogy az élelmiszerkereskedelmi multinacionális óriásvállalatokkal, hálózatokkal milyen kapcsolatban áll. A velük való együttműködés, a megfelelő piaci alkuero elérése, további koncentrációra ösztönzi a malomipari cégeket.

A termelési költségek leszorítása, a termelés automatizálása, s e célból a technológia korszerűsítése további rekonstrukciókat követel a malomiparban, bár annak megvalósítási üteme lassul. A malomipar koncentrációja folytatódni fog, számos kisebb, a verseny követelte korszerűsítésre képtelen, üzem be fog zárni.

d) A GATT-egyezmény korlátozza a nemzetközi gabonakereskedelemben érvényesíthető vámszintet és exporttámogatást. Ez csak kismértékben javítja a magyar gabonák és gabonakészítmények piacra jutását. Egyrészt a magyar gabonafélék és készítmények eladását, terítését a szállítási költségek erosen behatárolják. Másrészt a termékek minősége sem felel meg a fejlett ipari országokbeli igényeknek. Harmadrészt a felvevopiacként is szóba jövő, illetve konkurensnek is számító EU olyan vámszintet és exporttámogatási mértéket rögzített az egyezményben, ami a magyar vállalatok hatásával együtt csak szerény kedvező elmozdulással jár. Az EU-val kötött társulási egyezményben szereplo gabonafélék (vám)kedvezményes kvótáját, akárcsak a többi agrárcikkét, Brüsszelben kezelik. Így a kedvezmények java az EU importörök zsebébe vándorol.

7. A szektor hazai gazdasági struktúrája

7.1 A piaci szereplők

A privatizáció, a vállalatok osztódása, új vállalkozások megjelenése stb. nyomán a malomiparban napjainkra **sokszereplős piac** alakult ki. A malomipari cégek az ország minden területén jelen vannak, s **versenyben állnak egymással**. Noha, amint azt már említettük, a malomipari profilban jelenleg mintegy 350 szervezet tevékenykedik, a teljes termelésben a korábbi tröszti vállalatok utódszervezeteinek (mintegy 20 szervezet) van a legjelentősebb szerepe. A malomipar bruttó termelési értékének több, mint 2/3-a esik rájuk. A takarmánygyártásnak pedig a 20-30%-a. Az országos tárolókapacitásoknak kb. a 33%-a van a birtokukban. Külön-külön szemügyre véve a vállalkozásokat ugyancsak kitunik, hogy az egykori állami vállalatok utódai a legnagyobbak. Az 1995-ben 36,8 milliárd forintos termelési értékű malomipari szakágazatban (ez az élelmiszeripar össz-termelési értékének 4,5%-a) például az Alföldi Gabonaipari Rt (részesevése a malomipar termelési értékéből 11,4%), az Agrimill Rt (11,2%), a Cerbona Rt (6,7%), a Viktória Rt (3,9%), a Dél-Dunántúli Gabonaipari Rt (7,2%), az Elso Pesti Hengermalom Rt (9,7%) voltak a legnagyobbak. Megjegyezzük, hogy nemzetközi mércével a haza malomipari vállalkozások nem minősülnek nagyoknak.

Az 1995-ben 64,8 milliárd forint termelési értékű takarmány-gyártásban (ez a teljes élelmiszeripari termelés 8%-a) például a Hajdúsági Gabonaipari Rt (részesevése a takarmányipar termelési értékéből 8,1%), a Pannongabona Rt (6,8%) található a legnagyobb súlyú szereplők között. Komoly szerepe van még például a Bábolna Mezőgazdasági Termelő és Fejlesztő Rt-nek (2,2%), a Bábolna Premix Kft-nek (4,9%), a Környei Agráripari Rt-nek (6,7%), az Agrokompex-Center Soya Rt-nek (5,2%), a Purina-HAGE Rt-nek (7,5%) és a Bábolna Keveréktakarmány-gyártó Kft-nek (6,2%).

A legnagyobb malomipari vállalkozásokban egyenként többszáz fot alkalmaznak. A közepes méretűekben maximum néhány tucatot, a kis- és mikro vállalkozásokban pedig 5-10 fot. Az ideénymunkások felvétele nem jellemző, a dolgozókat folyamatosan alkalmazzák. A gabonavertikumokban (például kalászosok, kukorica) a mezőgazdasági, a feldolgozási és a forgalmazási szakaszt együttesen tekintve, összesen több tízezer tevékenykednek.

A hazai piacon jelenlévő malomipari vállalkozások piaci részesevése számottevően eltér egymástól. **Egyik cég vagy cégcsoport sem rendelkezik azonban meghatározó súllyal.** A vállalkozások mintegy 10%-a realizálta a termelési érték és az árbevétele mintegy 65-75%-át. Azok közül azonban egyik szervezet vagy szervezetscsoport sem rendelkezik döntő hányaddal a

magyarországi piacon. Létrejötték viszont olyan vállalkozói körök, amelyek markáns szereplői a hazai piacnak.

- A Hajdúsági Gabonaipari Rt, illetve a hozzá kapcsolódó Futura Kft, Finomliszt Kft és Borsodi Gabonaipari Rt.
- Az alapvetően kereskedelemmel foglalkozó Gabona Rt és a részleges tulajdonában lévő Pannon Gabona Rt (e cégben a Gabona Rt-nek a Hajdúsági Gabonaipari Rt-ben is van tulajdonosi részesedése).
- Az Agrimpex Kereskedelmi Rt, amelynek tulajdonában van az Agrimpex Terménykereskedelmi Kft, a békéscsabai Agrimill Kft és a kecskeméti Viktória Rt.

Az előbbi nagyobb tokeerejű vállalkozások (szervezetcsoportok) viszonylag kedvezőbb helyzetben vannak a belföldi piacon. Jobb pénzügyi-finanszírozási helyzetük miatt nagyobb a piaci mozgásterük és manőverezési képességük.

A malomipar főbb profiljai közül az elsoben, a **szemestermény-forgalmazásban** az egykori trösztvi vállalatok komoly szerepet játszanak, de a piac fontos szereplői még az alapvetően forgalmazást végző Agrimpex, Gabona Rt, az Agrimpexből néhány éve kivált Agrograin, illetve a mezőgazdasági termelők, a termelési rendszerek és a különféle egyéb forgalmazó vállalkozások. A mezőgazdaságon belüli terményforgalomban jelentősen csökkent a gabonaipari cégek szerepe. Az exportcélú forgalomban ugyancsak. Ugyanakkor a korábbi kizárólagos nagy exportőrök (Agrimpex, a belőle kivált Agrograin és a Gabona Rt) jelenleg már csak a kivitel 30-35%-át bonyolítják. Megnőtt az egyéb forgalmazók (mezőgazdasági üzemek, rendszerek, kft-k stb.) és a kisebb tételű, néhány tízezer tonnás exporttételűk súlya.

A **liszt-eloállítás és -forgalmazás** zöme a volt állami vállalatok utódszervezeteiben folyik. Megnőtt ugyanakkor a kisebb vállalkozások, a decentralizációs privatizáció nyomán kivált malmok részesedése a termelésből és az értékesítésből. A kismalmok üzemeltetése azonban sokszor nem jövedelmező. A piac valamennyi szereplőjének gondot okoz, hogy a fizetőképessé piacokhoz képest kétszeres a malmi kapacitás.

A **keveréktakarmány-gyártásban** előretörték a mezőgazdasági termelők, termelési rendszerek, integrátorok. A korábbi trösztvi cégek utódai csökkentették termelésüket, kapacitásaikat nagyrészt nem töltik ki. A takarmány-eloállítás zöme a takarmányipari szakágazatban folyik, a malomipari szakágazatban mérséklődik a szerepe. Az állattartás kilencvenes évek elejei csökkenése érzékenyen érintette a keverék-eloállító vállalkozásokat. Az

1995-től élénkítő tartási kedv miatti többlet kereslet inkább a mezőgazdaságon belüli gyártók felé irányul.

A **feldolgozott termékek** piacát tekintve a malomipari vállalkozások főleg a müzlik, tésztafélék piacán jelentek meg. Az előbbieket esetében az importtal kell megküzdeniük, az utóbbiak esetében pedig még a hazai tésztagyárak versenyével is. Az alacsonyabb árak révén az importtal szemben nem rosszak a magyar cégek esélyei, ám a tésztaféléknél (a sok hazai gyártó miatt) éles versenyben kell résztvenniük. A lassan javuló marketing tevékenység hiányosságai épp itt mutatkoznak meg a legélesebben. A márkázás és a vállalati arculat kialakítása sem megfelelő még.

7.2 Verseny a hazai piacon

7.2.1 A beszerzés, a mezőgazdasági kapcsolatrendszer

A malomipari cégek versenyképességének, hatékony piaci fellépésének fontos feltétele a jó minőségű, megfelelő árú, összetételű és ütemezésben szállított mezőgazdasági nyersanyag (különböző szemestermények) felvásárlása. A malomipari vállalatok egymással, illetve a mezőgazdaságon belüli és azon kívüli forgalmazókkal versenyezve szerezhetik be a szóban forgó terményeket.

- A malomipar gyakorlatilag **hazai forrásból** szerzi be a mezőgazdasági nyersanyagot. Időnként természetesen előfordul kisebb-nagyobb volumenu gabonaimport. Ez elsősorban a takarmányipari felhasználást szolgálja. (Megjegyezzük a takarmánygyártáshoz minden évben több százezer tonnás fehérjeimportra kerül sor.) A kilencvenes évek elején a malomipar és a mezőgazdasági termelők kapcsolatában is voltak fennakadások, de az elmúlt egy-két évben megindult az együttműködési rendszer újjászervezése. A feldolgozók rendszerint **termelési szerződést** kötnek a gabonatermelőkkel, de eseti vásárlás is előfordul. Alkalmanként közvetítőket, különböző forgalmazó társaságokat is bekapcsolnak a terménybeszerzésbe. Több tokeeros feldolgozó vagy kereskedelmi vállalkozás (például Hajdúgabona Rt, Agrimpex Rt stb.) **termelteti** az általa felvásárlásra kerülő gabona egy részét. A mezőgazdasági termelés kiadásainak bizonyos hányadát ők állják, így például a vetőmagvásárlást, a növényvédelem költségeit stb. Kiadásait a vételárból levonják. Egyre nagyobb a szerepe a korábbi termelési rendszereknek (például HAGE, KITE), amelyek széles körű termeltetési hálózatot építettek ki. Hitelközvetítői szerepük van, a bankok nekik folyósítanak

(lombard) hitelt, külön-külön a mezogazdasági üzemeknek nem. A rendszerek maguk gondoskodnak a termeltetett gabona feldolgozásáról, illetve értékesítéséről.

Azzal együtt, hogy a **malomipar hazai alapanyag-beszerzése biztosítható**, a mezogazdasági nyersanyag-beszerzése **mégsem zökkenomentes**. Ez a magyarországi gabonatermelés adott helyzetével függ össze.

- A magyarországi ökológiai viszonyok kedvezőek a gabonatermelés számára. A szántóföldi növényfélék között meghatározóak a gabonafélék. A szántóterület mintegy 60-65%-án (kb. 2700 hektáron) terem gabona.
- A mezogazdaság átalakulás, illetve válsága a gabonatermelésben is feszültségeket okozott. A mezogazdasági **géppark** elöregedett, annak megújítására csak kis részben nyílik lehetőség. (A gabonaszektort érintő utolsó komolyabb beruházás a nyolcvanas évek első felében lezajlott világbanki forrásokkal támogatott projekt volt. Ekkor sok gép került be az országba. Ez a géppark azonban napjainkra elöregedett. Így romlik a gépek hatásfoka és nőnek a fajlagos ráfordítások.) A "takarékoság" jegyében a termelők nem mindig használnak fémzárolt vetomagot, sokszor elhanyagolják a növényvédelmet, a talajero-tutánpótlást (mutrágyázást) és az öntözést. Komoly **növényegészségügyi gondok** merülnek fel. A gabonatermelés jelentős része, egyes becslések szerint harmada, most már kisebb méretű gazdaságokban folyik. A gazdák egy része azonban nem tartja be a termelés technológiai előírásait.
- A gabonaágazat **infrastruktúrája** nem megfelelő. A tárolók sokszor korszerűtlenek. A termények minőség szerinti elkülönített tárolása sokhelyütt nem megoldott.
- Az előbbieket a **termésátlagokat** is kedvezőtlenül befolyásolják. A búza termésátlaga az 1986-1990-es időszakban éves szinten 4,88 tonna/hektár volt. Ez 1992-ben 4,07, 1993-ban 3,05, 1994-ben 4,56, 1995-ben 4,25 tonna/hektár volt. Ugyanezek az adatok a másik legfontosabb gabonaféle, a kukorica esetében: 1986/1990-es évek átlaga 5,63, 1992-ben 3,65, 1993-ban 3,50, 1994-ben 3,85, 1995-ben 4,55 tonna/hektár. E mértékek, a korábbi időszakbeliektől (a nyolcvanas évekből) eltérően, 30-50%-kal elmaradnak a fejlett ipari országokban mért termésátlagoktól.
- Nem kis részben a fenti gondok miatt, a gabonatermelés jövedelmezősége hullámzó, néhány gabonaféle esetében pedig alacsony. A helyzetet súlyosbítja a termelési inputok árának folyamatos emelkedése.

5. táblázat: A búzatermelés jövedelmezőségének alakulása a mezogazdasági társasvállalkozásokban

	1991	1992	1993	1994
Önköltség Ft/t	4991	5680	7263	7011
Jövedelem Ft/t	638	1349	2343	2608
100 Ft költségre jutó jövedelem	12,78	23,75	32,26	37,20

Forrás: MÉM STAGEK, KSH

6. táblázat: Az őszi árpatermelés jövedelmezőségének alakulása a mezogazdasági társasvállalkozásokban

	1991	1992	1993	1994
Önköltség Ft/t	4645	5268	6406	6631
Jövedelem Ft/t	751	632	1384	1352
100 Ft költségre jutó jövedelem	16,17	12,00	21,60	20,39

Forrás: MÉM STAGEK, KSH

6. táblázat: A kukoricatermelés jövedelmezőségének alakulása a mezogazdasági társasvállalkozásokban

	1991	1992	1993	1994
Önköltség Ft/t	6280	8381	9209	10043
Jövedelem Ft/t	398	-998	858	283
100 Ft költségre jutó jövedelem	6,34	-11,91	9,32	2,82

Forrás: MÉM STAGEK, KSH

A feldolgozó vállalkozások differenciált áralkalmazással, a termelési és termeltetési szerződések betartásával igyekeznek megfelelő minőségű gabona-nyersanyaghoz jutni. Ennek a feldolgozók hatékonysága szempontjából is komoly jelentősége van.

7.2.2 A hazai értékesítés

7.2.2.1 A belföldi piac változásai és jellemzői

A kilencvenes évek elején a gabonatermelés, így a szemestermény-kínálat csökkent (lásd 1. táblázat). Ez egyrészt a mezogazdaság átalakulásával összefüggő feszültségekkel, másrészt a bel- (és a kül-) piaci kereslet mérséklődésével magyarázható. A gabona ágazat termékei hazai kereslete és értékesítése árucsoportonként eltérően alakult.

- **Szemestermények.** Az ország humán célú szemestermény-felhasználása korábban azonos szintű volt, évi 1,5-1,6 millió tonna gabonát (95%-ban búzát) öröltek meg erre a célra. Ez napjainkra 1,2-1,3 millió tonnára csökkent, s hosszabb távon is ezen a szinten látszik stabilizálódni. A vetomagfelhasználás is viszonylag kiegyensúlyozott, évi néhány százezer

tonna gabona szolgál erre. A takarmányozási célú gabonafelhasználás az állattartás függvénye. Ez utóbbi mérséklődése miatt a gabona takarmányként való hasznosulása szűkült 1990 és 1993 között, majd 1994-től ha lassan is, de növekedni kezdett. 1990-ben 8,9, 1993-ban 5,1, 1994-ben 5,5 millió tonna gabonát használtak fel takarmányozásra.

- **Liszt.** A hazai fogyasztáshoz igazodva a kilencvenes években a liszttermelés mérséklődött (lásd 2. táblázat). Más élelmiszerekhez viszonyítva a fogyasztás csökkenése kisebb mértékű volt, s az a korábnál valamivel alacsonyabb szinten, de 1994/1995-re stabilizálódott. A fogyasztás mérséklődése nem kis részben a pazarló vásárlások visszafogásával magyarázható. A hazai kereslet alapján (ide kerül a megtermelt liszt 85-95%-a) a cégek viszonylag kiegyensúlyozott lisztértékesítésre számíthatnak. A belföldön eladott liszt döntő hányada sütőipari, illetve tészta- és édesipari felhasználásra kerül, a kiskereskedelmi értékesítés aránylag kicsi. A jobb minőségű finomliszt kereslete növekedett, mivel a privatizált sütődék differenciáltabb és színvonalasabb termékkínálatra törekednek.
- **Keveréktakarmány.** A hazai keveréktakarmány-fogyasztás az állatállomány nagymértékű apadása miatt 1990 és 1993 között több, mint 40%-kal csökkent. Majd 1994-től évi 4-5%-kal noni kezdett a felhasználás. A belföldi piacon a takarmányozási célú szemesterménykereslethez hasonlóan a keverék-kereslet stagnálása vagy lassú bővülése várható. A mezőgazdasági üzemek saját keverék-eloállítása növekedett, így a volt trösztű gabonaiipari cégek eladásai nemigen nőnek.
- **Feldolgozott cikkek.** Több gabonaiipari vállalkozás rendelkezik tésztagyártó-kapacitással és más termékek (például müzlik, puffasztott cikkek stb.) eloállítására alkalmas gyártósorokkal. Ezek hazai értékesítése az elmúlt években, ha szerény mértékben is, de növekedett volt. A fogyasztók megismerkedtek, megszokták ezeket a termékeket. A müzlik esetében az importtal, a tésztafélék esetében az importtal és a hazai gyártókkal állnak versenyben a malomipari cégek. A speciális ízesítésű, koleszterinmentes tésztáknak, müzliknek fokozatosan bővülhet a hazai piaca. Ez megköveteli a termékek márkázását.

Az **import** szerepe változó. Szemestermény-, illetve ritkábban és kis mennyiségben keverék- és lisztbehozatalra a belföldi kínálat esetleges szűkössége vagy lecseréléses exportügyletekhez kapcsolódva (például étkezési búza exporttal egyidejűleg vagy azt követően takarmányárpa import történik) kerül sor. Elvileg a szemesimport versenyezhet a hazai gabonával, de a nemzetközi árváltozásoknak (a tozsdén keresztül) nagyobb a hatása a belföldi gabonapiacra. (Itt kell megemlíteni, hogy a fehérjetakarmányimport állandó eleme a magyar agrárbehozatalnak. Azok a hazai keverékgyártás nélkülözhetetlen összetevői. A felhasználást tekintve nem versenyeznek azonban a szemesterményekkel, hanem az itthon eloállított

fehérjetakarmányok konkurenciái.) A feldolgozott cikkeknek választékbovító és versenytámasztó szerepe van. Az import liberalizálása és a külföldi üzletláncok megjelenése nyomán az évtized első felében nőtt a gabonakészítmények behozatala. Ez nem kis részben a hazai termékek szegényes kínálatával függött össze. Napjainkban a honi ipar erőfeszítései nyomán a magyar termékek fokozatosan javítják piaci pozíciójukat.

A **gabonapiaci szabályozás** az agrárrendtartás keretében zajlik. A vertikum képviselőit tömöríti a Gabona Termék Tanács. A búza és a kukorica a közvetlen szabályozású agrárcikkek közé tartozik, amelyekre garantált árat és eme ár érvényességét meghatározó mennyiségi kvótát állapítanak meg.

Az előttünk álló egy-két évben a gabona ágazat számottevő hazai kereslet bővülésre nem számíthat. A lisztnek lesz egy adott méretű és stabil piaca, ám a lakossági fogyasztás komolyabb növekedése nem valószínű. A kereslet differenciálódásával a jobb minőségű lisztek és a durum búzából készült liszt értékesítése növelhető. A keverék-értékesítés az állatállomány enyhe emelkedésével valamelyest nőhet, de a kereslet növekvő hányadát a mezőgazdasági szektoron belülről elégítik ki. A mezőgazdasági üzemek és integrátorok keverék-eloállítása és értékesítése növekvő hányadú lesz. A feldolgozott cikkek (müzsik, tészta stb.) eladása viszont növelhetőnek látszik. Választékuk, minőségük és kiszérelésük, valamint a vállalati marketing munka javításával erősödhet versenypozíciójuk a belföldi piacon. Alacsonyabb árak révén részben kiszoríthatják az import termékeket.

7.2.2.2 A malomipari vállalatok versenye

A malomipari vállalatok közötti belpiaci verseny, a vállalatok osztódásával, új piaci szereplők megjelenésével, a forgalmazás és piacra lépés kötöttségeinek felszámolásával stb. a kilencvenes években élénkebb lett. Ez a termékszerkezet alakulásában, a fejlesztésekben, a kereskedelemmel fenntartott kapcsolatokban, újszerű forgalmazási módszerek megjelenésében érhető tetten.

- A malomipari vállalatok egyfelől **termékszerkezetük** szűkítésére törekednek. A takarmánygyártó profil határozottan visszaszorult, a kiegészítő tevékenységek korábban megkezdett leépítése pedig teljessé vált. Másfelől több malomipari vállalkozás saját készítmények piacra dobásával próbálkozik, ami színesebbé teszi termékválasztékukat. A feldolgozó vállalkozások jelenlegi tevékenységének a forgalmazás és a lisztgyártás a meghatározó területe. A szemestermény-készletezési tevékenységből a korábbiaknál kisebb mértékben veszik ki részüket.

A malom(és takarmány)ipari tevékenységnek jellegzetes rövid távú ciklusa van. Az aratással kezdődik, a nyár folyamán. Ekkor indul meg a szemestermények felvásárlása, ami egészen oszig, a kukorica betakarításáig tart. A szemesterménnyel való kereskedés egész évben folyik. A felvásárlás környékén a liszt- és a keveréktermelés valamivel nagyobb, de az a kereslethez igazodva viszonylag kiegyenlített az év során. A készítmény (müzli, tészta stb.) gyártás nem hullámzik az év során. Ősszel a legnagyobbak a gabonaipari készletek. Az értékesítéshez, illetve a gabonatermékek előállításához és eladásához igazodva a következő év tavaszáig fokozatosan apad a készlet. Az export általában ősszel indul meg, ami eltarthat a következő év tavaszáig. A gabona, illetve a készítmények készletezése sokba kerül. Ez az árakban is tükröződik: mind a hazai, mind a nemzetközi piacon az aratás után a legalacsonyabbak, majd a következő évi aratásig folyamatosan emelkednek a szemestermény- és a keverékarak. A gazdálkodás éven belüli ciklusa a gabona szektorban tevékenykedő feldolgozó cégek finanszírozását is érinti. Azok a nyár végétől-tavaszig veszik fel forgóeszköz-hiteleik zömét, a hitelvolumen a készletalakulással mozog együtt: osztoz télig no, majd tavaszig, a nyár elejéig fokozatosan mérséklődik.

A **szemestermény-forgalmazásban** a malomipari vállalatok egymással, a mezogazdasági üzemekkel, az integrátorokkal, a forgalmazó társaságokkal, a takarmányipari cégekkel versenyeznek a hazai piacon. A visszaszoruló (keverék)**takarmány-profil** esetében hasonló a helyzet. A szemes- és a keverék-piacon, a malomipari szervezetek közül a nagyobb méretű tröszt utódvállalatok, azon belül is a legnagyobbak (például Hajdúgabona Rt) rendelkeznek a legerősebb pozícióval. A **lisztpiacon** a tröszt utódszervezetek, a decentralizációs privatizáció során különváltak s egyéb malmok versengenek egymással. A liszt döntő hányada (kb. 80%-a) ipari felhasználásra kerül (édes-, süto-, tésztaipar). Az ipari felhasználók fő beszállítói a nagyobb malomipari cégek, ezen a piacon ők versenyeznek egymással. A kisebb malmok főleg a helyi pékeket, sütődéket, cukrászokat szolgálják ki. Az élelmiszer-kereskedelmi láncokkal a nagyméretű malomipari vállalkozások állnak kapcsolatban, de a helyi boltok kiszolgálásába a kis malmok is bekapcsolódnak. A **készítmények** piacán a malomipari cégek egymással, a tésztagyárakkal és az importtal versengenek.

- Az elmúlt években végrehajtott **beruházások** is tükrözik a termékszerkezet elobbiekben jelzett változását. A fejlesztések elsősorban a termelési infrastruktúra, a csomagolás, a folyamatirányítás, a gépkocsipark, a késztermék-gyártás (tészta, puffasztott cikkek, müzli) stb. korszerűsítését és fejlesztését szolgálták.

- Az értékesítési tevékenység is megváltozott, a korszerű **marketing és disztribúciós módszerek**, ha sokszor kezdetleges formában is, de a malomipari gyakorlatban szintén megjelentek. A vállalatok nem törekednek a költséges saját kiskereskedelem kiépítésére, de az önálló nagykereskedelmi tevékenység továbbra is fennmaradt. A cégek, főként a készítmény-eloállítók, több figyelmet fordítanak a vállalati arculat kialakítására, a logisztikai költségek leszorítására. A megváltozott tulajdonosi összetétel és a külföldi érdekeltségű hálózatok megjelenésével változó módszereket alkalmazó élelmiszerkereskedelemmel is újszerű kapcsolatok épültek ki. Más élelmiszeripari szakágazatok vállalataihoz hasonlóan, a malomiparnak is polcpénzt, reklám-hozzájárulást, listázási díjat kell fizetnie, hogy termékei bekerüljenek az élelmiszer-kiskereskedelmi láncok boltjaiba. Így a malomipar a hazai piacon is olyan kihívásokkal kerül szembe, ami a fejlett országok élelmiszerpiacát jellemzi. Ez esetben is érvényes, hogy a bel- és a külpiac közötti különbség eltunoban van.
- A verseny élénkülése dacára az új malomipari vállalkozások **piacra lépését** több tényező nehezíti. Ám e tényezők nem zárják ki új szereplők piaci megjelenését, de azok versenyképességét, hatékonyságát esetenként jelentősen lerontják. 1) A piacra lépésnek adminisztratív korlátja nincs. Természetesen egy új piaci szereplőnek a környezetvédelmi és higiéniai előírásokat be kell tartania. 2) A piacra lépést nehezíti a mezőgazdasági alapanyag nem mindig megfelelő minősége. Ugyanakkor bizonyos erőfeszítések árán vagy a tozsdén keresztül szemesterményhez általában hozzá lehet jutni. A forgalmazáshoz és termeléshez szükséges egyéb inputok, az import liberalizálását követően, akadály nélkül beszerezhetők. 3) A piacra lépés gátja, hogy a feldolgozó tevékenységhez beruházásokra van szükség. Nem véletlen, hogy a kizárólag forgalmazással foglalkozó cégek jelenhetnek meg a legkönnyebben a piacon. Ezek hosszabb távú tárolásra, ami számottevő forgótőkét igényel, rendszerint nem vállalkoznak, a termékek és forrásaik gyors forgatására törekednek. A törzsi utódvállalatokhoz képest kis forgalmat bonyolítanak le. Új malom, keverő létrehozásához nemcsak tőke (és/vagy nehezen megszerezhető bankhitel) kell, hanem a kereslethez képest bőségesen rendelkezésre álló kapacitások miatt, azok létesítése értékesítési oldalról sem megalapozott. Ezért, a meglévő cégekből kiváló egységek alkotják az új piaci szereplők másik nagyobb halmazát. 4) Mindent egybe vetve, a malomipar munkaerőszükséglete biztosított. A legjobb eséllyel azonban azok az új vállalkozások léphetnek a piacra, amelyekben olyan tulajdonosok, munkavállalók találhatóak, akik megfelelő malomipari kapcsolati tőkével, mezőgazdasági partnerekkel és külkereskedelmi jártassággal rendelkeznek. Ez a kapcsolatrendszer lehet országos kiterjedésű, de egy piaci szelet megmaradására a helyi gazdasági-társadalmi térhez kötődő pozíció is elég lehet. 5) A

piacra lépés egyik fő gátja, mint ahogyan más élelmiszer-gazdasági területek esetében is, a szegényes tokeellátottság. A nagyvolumenű készletek tárolása és mozgatása miatt a forgótoke-ellátottság szűkössége különösen érzékenyen érinti a malomipari vállalkozásokat. A közraktározás megjelenése a mezőgazdasági üzemek piaci manőverezési képességét növelte meg. A közraktárjegy ellenében felvett banki hitel lehetővé teszi, hogy ne idejekorán kelljen eladni terményüket. Így viszont az új malomipari (forgalmazó) cégek piacra lépési esélyei romlottak, a gabonapiaci folyamatok viszont kiegyensúlyozottabbak lettek.

- A malomipari vállalkozások versenye ellenére termékeik **ára** emelkedett az elmúlt években. Az áralakulást főként a mezőgazdasági nyersanyag, a szemestermények ára határozza meg. (A lisztgyártás **ráfordításainak** 62-63%-a a szemes-nyersanyag felvásárlási ára. A fennmaradó részt a tárolás, a feldolgozás költségei teszik ki. Hasonló arányok alakultak ki a keveréktakarmány-gyártás esetében is.) A szemesárak hullámzása, ami a hazai terméseredménytől és a keresleti-kínálati viszonyoktól függ, a malomipari ráfordítások, termékárak, jövedelmezőség alakulását is rapszódikusán befolyásolta. Akárcsak a külföldi értékesítésben elérhető árak. Az exportárak 1995. évi emelkedése igen kedvezően érintette a kivitelbe bekapcsolódott cégeket. A viszonylag olcsón felvásárolt termény eladása komoly hasznot hozott. A vállalatok **jövedelmezősége** 1994-hez képest javult, mivel a felvásárlási árak 18, a feldolgozó cégek eladási árai ennél jóval nagyobb, 35-40%-os mértékben emelkedtek. Az 1996. évben viszont a hazai keresleti-kínálati viszonyok, illetve a nemzetközi gabonakészletek lepadása miatti tozsdei áremelkedés nyomán magasak lesznek a gabona felvásárlási árak. Ez a malomipar értékesítési árai emelkedését okozza, de az inputárak ugrásszerű növekedése miatt a vállalatok jövedelmezősége romolhat.

Az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet számításai szerint (Költség és jövedelemarányok...(1995)), a gabonaszektorhoz kapcsolódó fehér kenyér termékpálya esetében a szemestermény felvásárlási ár és a malomipari, valamint sütoipari termelői ár a fogyasztói ár százalékában az alábbi volt 1993-ban és 1994-ben.

7. táblázat

	1993			1994		
	Felvásárlási ár	Termelői ár	Fogyasztói ár	Felvásárlási ár	Termelői ár	Fogyasztói ár
Fehér kenyér	22,03	malomipari 36,07 sütoipari 79,97	100,0	17,39	malomipari 32,45 sütoipari 76,30	100,0

A fázisonkénti jövedelem a fogyasztói ár százalékában pedig így alakult 1993-ban és 1994-ben.

8. táblázat

	1993				1994			
	Alap- anyag- termelés	Feldol- gozás	Forgal- mazás	Vertikum összesen	Alap- anyag- termelés	Feldol- gozás	Forgal- mazás	Vertikum összesen
Fehér kenyér	5,80	malomip. 2,16 sütoip. 4,45	7,43	19,84	5,09	malomip. 1,56 sütoip. 6,26	9,33	22,24

A malomiparban tehát a szemes-nyersanyag áralakulásának van a legfontosabb szerepe a szakágazat kiadásaiban. Ugyanakkor a feldolgozás és a tárolás költségei is igen jelentősek. A bankköltségek, a magas hitelállomány miatt, egyfajta választóvonalat képeznek: sok cég üzemi eredménye még pozitív, ám a kamatkidások összességében veszteséget okoznak. Ezen a gondon a tokeellátottság javítása segítene. Ám azt is látni kell, hogy a legtöbb vállalkozásnál még mindig számottevő tartalékok akadnak a szállítás, a raktározás, az energiagazdálkodás, a logisztika stb. terén. Szorosabb mezogazdasági kapcsolatok kiépítésével a mezogazdasági nyersanyag-beszerezés anomáliáit is tompítani lehet. Másfelől a kereskedelem rugalmasabb szervezésével, a rendelkezésre álló toke gyors forgatásával, különféle tozsdei műveletekkel ugyancsak lehetséges nyílik a jövedelmezőség javítására.

8. A szektor versenyhelyzetének elemzése (Porter gyémántmodellje alapján)

A következő részfejezetekben megvizsgáljuk, hogy milyen tényezők gyakorolnak hatást a magyar gabonaszektor versenyképességére, s milyen okokkal függnek össze a szektor

(az export mennyisége és árbevétele alakulásában, a termék- és a piaci struktúra módosulásaiban megnyilvánuló) sikerei és kudarcai.

8.1 Termelési tényezők

a) A gabonaágazat, a malomipar kulcsfontosságú alapanyaga a szemestermény. Ez a kilencvenes évek elején bekövetkezett termelés-visszaesés és -hullámváltozás ellenére biztosítható belföldi forrásból. A malomipari vállalatok lényegében hazai forrásból szerzik be mezogazdasági nyersanyagukat. A keveréktakarmány-gyártáshoz szükséges fehérjetakarmányok nagyobbik hányadát viszont (szójadara, szójaliszt), a honi előállítás klimatikus magyarázatú korlátozottsága miatt, importból fedezik. A Magyarországon termesztett gabonafajták tulajdonságai lehetővé teszik, hogy a szemestermények, a liszt és a készítmények versenyképesek legyenek a belföldi és a külföldön. A közelmúltban viszont, a gazdaságok kényszerű takarékosága miatt nem mindig volt megfelelő minőségű a malomipar által felvásárolt gabona minősége.

Ezért és a fokozódó környezetvédelmi követelmények miatt a malomipar, illetve a gabonaágazat versenyképessége erősítése céljából szükség van az alábbi lépésekre. 1) A fajtaösszetételt javítani kell, a gazdaságoknak növelniük szükséges a megbízható hozamú és eredetű fémzárólt (a kilencvenes években, likviditási gondok okán, csökkenő hányadban vásárolt) vetomagvak felhasználását. 2) A kedvező feltételekkel értékesíthető és élettani hatású javító és durum búza termelési hányadát célszerű lesz növelni. 3) A termesztés-technológia és a növényegészségügyi előírások elmúlt évekbeli szigorúbb és következetesebb betartása kell törekedni. 4) A szemestermény-felvásárlás és a lisztelőállítás során következetesebben kell alkalmazni a minősítési rendszert. 5) A gabonatermelésben és a malomipari tevékenységben a környezet- és egészségvédelmi szempontok fokozott érvényesítésére lesz szükség. 6) A malomipari és a mezogazdasági üzemek közti együttműködés javítása is elkerülhetetlen.

b) A trösztli vállalatok utódszervezeteinek muszaki színvonala vállalatonként és profilonként eltér egymástól. Az utóbbi években korlátozott mértékben került sor beruházásokra. Leszámítva néhány kisebb malmot az elmúlt időszakban nem létesült orlo és kevero kapacitás. Új tároló is alig épült. Az elmúlt néhány évben inkább korszerűsítő, karbantartó jellegű, kisebb értékű fejlesztések történtek. Így a gabonaipar e része kapacitásainak és eszközállományának muszaki színvonalát alapvetően a trösztli idők öröksége határozza meg.

A decentralizációs privatizáció során önállóvá vált és új tulajdonoshoz került malmok, keverek és tárolók fejlesztésére is keveset költöttek. A korábban is a mezogazdasági üzemek tulajdonában lévő keverek és tárolók modernizálása is rendszerint elmaradt a mezogazdaság adott pénzügyi helyzetében, illetve az állattartás csökkenése miatt.

Azaz mindent egybe vetve **a gabonaszektor egésze muszaki színvonalát a hetvenes és a nyolcvanas években, részben világbanki források bevonásával megvalósított fejlesztések határozzák meg.** Ezek egy része még ma is megfelelő színvonalú, de a szállító, tároló, anyagmozgató, gyártó berendezések jelentős hányada már korszerűtlen.

A malom-(és a takarmány)iparban a kilencvenes években megvalósult beruházások értékét a 9. táblázat mutatja. Ebből kiderül, hogy folyó áron is jelentős visszaesés következett be 1990-hez képest. **Reálértéken az évtizedforduló körülihez képest töredékére csökkent a beruházások értéke.** Az élelmiszeriparban 1992 után megindult beruházás élénkülés elkerülte a gabonaszektort. Ez azzal is magyarázható, hogy ebbe a szakágazatba csak kis mértékben kapcsolódott be a külföldi tőke. A vállalkozások jó része pedig pénzügyi-finanszírozási problémákkal küszködik. A fejlesztések, amint említettük, **korszerűsítő jellegűek** voltak: például a liszt- és a takarmánygyártás vezérlésének modernizálása, a ki- és betárolás folyamatirányításának hatékonyabbá tétele. (Megjegyezzük az adott bel- és külpiazi feltételek mellett a kapacitások bővítésére nincs is szükség.) A takarmányiparban a beruházások 55-60, a malomiparban 60-65%-a volt gépbeszerzés.

9. táblázat: A malom- (és takarmány)ipari beruházások alakulása (millió forint)

	1990	1991	1992	1993	1994
Malomipar	3179	2052	233	474	1213
Takarmányipar	1319*	870	931

* A takarmányipart 1992-től kezelik külön élelmiszeripari szakágazatként.

Forrás: KSH

Az előttünk álló időszakban a gabonaszektorban szükség lesz a malmok, a keverek, a raktározás korszerűsítésére és folyamatirányításának modernizálására, a tárolási és feldolgozási folyamat hatékonysága javítása érdekében. A **kapacitások** bővítése nem célszerű, hiszen jelenleg azok kihasználtsága a malomiparban 80, a takarmányiparban 55-80%-os.

- A **malmok** a trösztli vállalatok utódszervezetei, illetve a tulajdonosváltás után kisebb vállalkozások birtokában vannak. A hazai malmok nemzetközi mércével kicsi vagy közepesnek méretűnek minősülnek. A versenyképesség javítása nagyobb kapacitású üzemeket igényelne. Ezek létrehozására a hazai befektetők nem képesek. Esetleg a külföldi

tulajdonosok építhetnek ilyeneket. Ám az is tény, hogy a malomipari kapacitások fedezik a honi keresletet, sőt a környező országok piaca által behatárolt exportot is lehetővé tesznek (a malomipar kapacitás-kihasználása a kilencvenes években 80-85%-os volt). Piaci oldalról tehát nem feltétlenül indokolt további, nagyvolumenu kapacitások kiépítése. Amennyiben létrejönnének ilyen malmok, azok éles konkurenciát jelentenének a kisebb kapacitású, regionális szerepű, ma is gondokkal küszködő malmoknak. A jelenlegi malomipari kapacitások átlag életkora 20-30 év, de még egy 40-50 éves malom is kielégítően tud üzemelni. Így a mostani malmok még üzemképesek jó néhány évig, de azok fokozatos korszerűsítésére mindenképpen szükség lesz.

- A **takarmány-gyártó kapacitások** mintegy 35-40%-a maradt a trösztű cégek utódszervezeteiben, a többi keverőt a mezogazdasági üzemek, termelési rendszerek, különféle társaságok stb. birtokolják. A keverők jelentős hányada elavult, rossz minőségű (nem megfelelő összetételű) termékek előállítására alkalmas. Azok megújítása egyenként több millió, tízmillió forintos nagyságrendű forrást igényel. Ezért arra sokhelyütt nincs lehetőség. A hatékonysági gondokat fokozza, hogy a keverékgyártó sorok kihasználtsága 80, a granulálóké 60, a koncentrátum-gyártóké 55%-os. A trösztű cégek utódai igyekeznek leépíteni kisebb keverőüzemeiket. A megcsappant kereslet miatt országos szinten is szükség lesz a kapacitások egy része megszüntetésére. A keverékgyártás súlypontja mindinkább a mezogazdasági szektorba helyeződik át, ahol jó részt csak a tokeeros termelési rendszerek, integrátorok képesek komolyabb korszerűsítésre.
- A **tárolók** számottevő része korszerűtlen. Az egykori trösztű vállalatok utódainak helyzetét rontja, hogy a közraktározás céljára a legjobb muszaki állapotú tárolóikat vonták el 1993-ban. A kis- és betárolás az iparban és a mezogazdaságban tevékenykedő vállalkozásoknál egyaránt nehézkes, az anyagmozgató gépek egy része elavult, a szemestermények minőség szerint osztályozott raktározása nehezen oldható meg. Ez akadályozza a minőség megőrzését és gyengíti a piaci manőverezési képességet. Így e téren ugyancsak szükség lesz fejlesztésekre. Átfogóbb lépésekre a nagyobb, tokeerosabb cégeknél lehet számítani, a hazai kisbefektetők által megvásárolt tárolókban nemigen lehetséges pótlólagos befektetés.

Összegezve, a versenyképesség megőrzésére, növelésére szükség lesz az országban található malom- és takarmánygyártó kapacitások, valamint a tárolók fokozatos modernizálására. Az EU-szabványok alkalmazására és követelményekhez igazodásra fel kell készülni. A hatékonyság ekképpen javítása a malom- és takarmányipari cégekre nehezedő (a gazdasági évből több hónapot felölelő) készletezési terheket is elviselhetőbbé tenné.

c) A kilencvenes évek elején, amit azt már említettük, számottevoen csökkent a malomiparban **foglalkoztatottak** száma. Ez több okkal magyarázható. 1) A gazdálkodási környezet átforgalmazása, a tulajdonosváltás nyomán felerosódott hatékonysági kényszer hatására nagymértékű létszám-leépítésre került sor. 2) A malomipari cégek az alaptevékenységhez nem szorosan kapcsolódó profilokat (tápbolt-üzemeltetés, karbantartó és építő üzemek, hántolók, javítóműhelyek, járműpark üzemeltetése stb.) leépítették, különféle társaságokba helyezték ki. 3) Az 1993-tól megindított decentralizációs privatizáció keretében sok üzemegység (malom, kevero, raktár) értékesítésre került, ami a létszám szűkülésével járt. A volt gabonaiipari keverők és az ott dolgozók egy része a takarmányiparba került, ahol ugyancsak létszám-leépítések történtek. A gabonaiipari cégektől közraktározásra elvont raktárak, illetve személyzetük is kivált a szakágazatból. 4) Egyes üzemegységek értékesítése most is folyik. Ugyanakkor több cégnél olyan korszerűsítésekre került sor (például a tárolás, a takarmánygyártás automatizálása), amelyek létszám-megtakarítást tettek lehetővé. Ekképp a malomipari profilokban tapasztalható korábbi túlfoglalkoztatás fokozatosan megszűnt.

A malomipari tevékenységek **munkaeroszükséglete biztosított**. A folytatódó profiltisztítás és korszerűsítések következtében viszont a létszám további, de nem nagy mértékű (5-10%-os) csökkenésével lehet számolni. A szakemberképzés elfogadható színvonalú. A jól képzett, a korszerű berendezéseket kezelni tudó, a pénzügyi gazdálkodásban jártas munkaerő iránti kereslet nem fog. A cégeknél megkezdődött a vezető beosztású dolgozók "minőségi cseréje". Az elért komoly eredmények ellenére, e téren további lépésekre van szükség. A vállalkozások menedzsmentjének színvonalát még javítani kell, a régebbinél már most is sokkal intenzívebb marketing-tevékenységet tovább kell erősíteni.

d) Az élelmiszer-gazdaság más területeihez hasonlóan a K+F kiadások a gabonaszektorban sem jelentősek. A K+F tevékenység az országban folyó K+F profil közismert gondjaival küszködik: a rendelkezésre álló források szűkösek; a szakembereket e területen sem tudják megfizetni, ezért elmennek, a kutatógárda elöregszik; az állami és az OMFB KMÜFA-pályázatán elnyerhető források csak korlátozott K+F tevékenységre elégségesek; a korábban szebb napokat megélt szakágazati kutatóintézet túlélési gondokkal küszködik. Így a K+F általában csak korlátozottan járul hozzá a versenyképesség javításához. A nagy múltú és most is jelentős fajtanemesítés viszont továbbra is erősíti a gabonaszektor versenyképességét.

e) A malomipari vállalatok egyik fő gondja a nem megfelelő **tokeellátottság**, s azon belül a **forgótoke-ellátottság** hiányos volta. A nagyvolumenű forgalom és készletezés, a gazdálkodás egy periódusának időtartama (akár 8-12 hónap) miatt ez utóbbinak van kiemelt jelentősége. A cégek e téren, akár csak a pénzügyi-finanszírozási helyzetet tekintve eltérő helyzetben vannak. Akadnak tokeeros vállalkozások (például a Gabona Rt, a Hajdúgabona Rt, az Agrimpex Rt érdekeltségi körébe tartozó szervezetek), amelyek könnyen jutnak bankhitelhez és annak terhére el tudják viselni. De akadnak rosszabb pozíciójú, ingatag pénzügyi helyzetben lévő, hitelhez nehezebben jutó cégek is.

Összegezve, a malomipari vállalkozások átlagos tokeellátottsága számottevő szóródást mutat. A felvásárolt, készletezett, feldolgozott gabonamennyiség és a mindent egybe vetve alacsony forgótoke-ellátottság függvényében a vállalatoknak jelentős volumenű rövid távú hitelt kell felvenniük gazdálkodásuk finanszírozására. A szakágazat hiteligénye a nyári betakarítást követő felvásárláskor ugrásszerűen megnövekszik, ezután a gazdasági év végéig - a következő nyár elejéig - fokozatosan mérséklődik a hitelállomány. (Az éven túli hitelek sokkal kisebb jelentőségűek, sok vállalkozásnak nincs is ilyen tartozása.) Így hatalmas kamatterhek nehezednek a vállalatokra. Ezt jelzi, hogy az üzemi tevékenység eredménye több szervezetnél volt pozitív, mint ahányan pozitív az adózott eredménye.

Több cég azonban nemcsak a kamatterhek miatt küszködik pénzügyi gondokkal. A kapacitások (főleg a keverékgyártó-kapacitások) hektikus kihasználtsága, a technológiai hiányosságok, az eszközpark korszerűtlensége, a mezőgazdasági nyersanyag egyenetlensége miatti veszteségek is lerontják a cégek hatékonyságát és versenyképességét.

8.2 Keresleti tényezők

A malomipari termékek **humán célú hazai fogyasztása, kereslete** rövid távon nem változik számottevő mértékben. A **liszteknek** van egy adott, kismértékben változó kereslete, ami a cereáliáknak a fogyasztásban betöltött nemigen bővülő szerepe miatt, hosszabb távon sem fog alapvetően mértékben megváltozni. A kereslet differenciálódásával, az igényesebb fogyasztói réteg stabilizálódásával a finomabb, a koleszterinmentes és jobb ételtani hatású termékek előállítására alkalmas lisztek értékesítése nőni fog. A táplálkozási szokások változatosabbá alakulásával az étkezési búzán kívüli (stb. kukorica) orlemények kereslete is nagyobb lesz. A malomipari **készítmények** (müzlík, tészták stb.) kereslete rövid, s főleg hosszabb távon növekvő lesz. Ezek változatosabb kínálatával, minőségének és kiszérelésének, illetve értékesítési módszereinek javításával, az egészségügyi szempontok fokozott figyelembe vételével, a hazai piac mérete bővíthető. Hasonló a helyzet a liszt felhasználásával készülő

tésztafélék esetében is. A szóban forgó feladatok megoldása a nemzetközi versenyképességet is javítja, ugyanakkor a termékek itthoni kereskedelmi láncokba való bejutását is segíti. Más élelmiszeripari szakágatokhoz hasonlóan a malomipari cégeknek is alkalmazkodniuk kell a Magyarországon megjelent külföldi érdekeltségű kereskedelmi vállalkozások (mindinkább a magyar kereskedők által is átvett) követelmény-rendszeréhez: a boltokba polcpénz, listázási díj, a forgalmazás finanszírozásának részbeni átvállalásával stb. lehet bejutni.

A malomipari termékek **takarmányozási célú** felhasználása rövid távon nem fog bővülni, s annak növekedése hosszabb távon is csak szerény lesz. Több éves visszaesést követően az állattartás lassú 1994/1995-ös bővülése ugyan növeli a keresletet, az azonban főleg a mezogazdaságon belüli takarmány-eloállítóknak, integrátoroknak, termelési rendszereknek jelent pótlólagos piacot. Hosszabb távon a takarmányozási célú kereslet további némi növekedése várható (ez viszont nem jelenti azt, hogy az állattartás a rendszerváltás előtti szintre emelkedne, az a kül- és belpiaci húspiaci kereslet által erósen behatárolt lesz), de eme időtávon is elsősorban a malomiparon kívüli vállalkozások számíthatnak bővülő piacra.

8.3 Kapcsolódó és támogató szektorok

A malomipar és a mezogazdasági üzemek közti együttműködés sokszor akadozik. Ez gátolja a megfelelő minőségű, ütemezésű, összetételű alapanyag-beszerezést. A feldolgozó ipar és a mezogazdasági beszállítók együttműködésének harmónikusabbá tétele javítaná a malomipar piaci fellépésének hatásosságát.

A magyar malomipari vállalatok "fürtszeru" együttműködésére vannak példák. A már többször említett, főleg egy nagyobb forgalmazó cég érdekkörébe tartozó vállalatok együttes piaci fellépésére, stratégiai egyeztetésére van példa. Így a Gabona Rt-hez, a Hajdúgabona Rt-hez, az Agrimpex Rt-hez tartozó körben figyelhető meg ez a jelenség, ami elsősorban a belpiaci fellépést, de esetenként az exportot is érinti. Például a Hajdúgabona Rt a tulajdonában lévő, illetve a vele tulajdonosi összefonódásban lévő Futura Rt, Borsodi Gabonaipari Rt beszerzési és üzletpolitikáját összehangolja az "anyagcég" elképzeléseivel. A nagy forgalmazók egymás közti együttműködése már korlátozottabb, de például a Gabona Rt és a Hajdúgabona Rt szakemberei birtokolnak egy közös malomipari céget (Finomliszt Kft).

A külpiaci értékesítésben a magyar vállalatok szélesebb körű együttműködése esetén (aminek esélye korlátozott) sem valószínű, hogy a szemestermények keleti piaci értékesítéséből kikapcsolhatók azok a tokeeros nyugati közvetítő cégek, amelyek áthidalják partnereink fizetési nehézségeit és hitelre is képesek szállítani. Így a lehetséges export árbevétel egy részéről (közvetítői díj) le kell mondaniuk a magyar cégeknek.

A malomipari készítmények értékesítésénél a hazai és a külföldön is szükség van a kereskedelmi láncokkal kialakított szoros kapcsolatra. E téren a különféle malomipari vállalatok nem egyeztetik stratégiájukat. A viszonylag szerény volumenu, és a telített nyugati piacokon korlátozottan versenyképes feldolgozott termék export esetében, akárcsak itthon, a vállalatok inkább saját fellépésre törekednek.

8.4 Vállalati stratégia, struktúra, verseny

a) A malomipari vállalatoknál megkezdődött a **menedzsment** cseréje. A korábbi ellátó logikában gondolkodó vezetők kiszorulnak, eltűnnek a vállalatvezetésből. Ez a folyamat lényegében valamennyi céget érinti. A menedzsment szemlélete fokozatosan átfőrdődik. A piaci folyamatokban gondolkodó szakemberek részesedése növekvő. Ezzel együtt még mindig kevés a marketing szemléletű vezetők száma. Azok szerepe nem fog, különösen azokban a vállalkozásban, amelyek készítményekkel kívánják a piacra lépni. A vezetők jelentős hányada tisztában van azzal, hogy vállalatának milyen piaci kihívásokkal kell megküzdeni. Az állam segítségével már nemigen számolnak, de a lobbizásban (terméktanács, gabonaszövetség keresztül) résztvesznek (például a kivitelből való részesedésért, a búza és a kukorica irányárának meghatározásakor).

Az **alkalmazottak** mentalitása valamelyest megváltozott. A vállalat helyzetének egészét rendszerint nem látják át, de érzékelik, hogy személyes egzisztenciájuk is jórészt annak gazdálkodásától függ. A malomipari létszám nagyarányú leépítése lehetőséget teremtett arra, hogy a viszonylag jó képességű embereket tartsák meg. Akik megőrizték munkahelyüket, azok azt ma jobban megbecsülik, mint 5-10 évvel ezelőtt.

b) A **vállalati célok meghatározásában** a vállalkozások önállóságot élveznek. A menedzsment viseli a döntésekért a felelősséget. Nem egy malomipari cég esetében a rossz pénzügyi-finanszírozási helyzet, a hitelfelvételi kényszer és az emiatti kamatterhek béklyója korlátozza a vállalati döntések szabadságfokát. Ennek okán, hogy a gabonát a bankok megfelelő hitelfedezetnek tartják, az egyébként kiegyensúlyozott gazdálkodást folytató forgalmazók viszonylag könnyen juthatnak bankhitelhez. Több vállalkozás tulajdonosváltásának előttünk álló lezárása, illetve csőd szélén táncolása vagy csődeljárása ugyancsak behatárolja a menedzsment döntési lehetőségeit. A vállalati mozgásteret, manőverezési képességet határozottan növelte a tozsdé szerepének elmúlt évekbeli fokozatos bővülése.

c) A vállalati stratégiák figyelemre méltó változáson mentek keresztül a kilencvenes években. A volt tröszti cégek teljesen megszabadultak a tröszti időszak mentalitásbeli örökségétől. A forgalmazásnak a legtöbb malomipari vállalkozás esetében megnőtt a jelentősége. A különféle termékek esetében alapvető a költséggazdálkodás szerepe. A termelés-központúság felől markáns elmozdulás következett be a piac-központúság felé. Annak ellenére, hogy nem egy vállalat (főleg pénzügyi-likviditási gondjai miatt) a túléléssel van elfoglalva, a távlatos üzletpolitikának megnőtt a súlya. A proaktív üzleti szemlélet igen sok jelével lehet találkozni. A malomipari szervezetek nemzetközi orientációja általában nem erősödött. A nagy (külkereskedelemmel is foglalkozó) forgalmazók érdekkörébe tartozó malomipari cégek gazdálkodására természetesen hat a külpiacokban is gondolkodó kereskedő szervezet üzletpolitikája. Inkább ilyen értelemben beszélhetünk a cégek nemzetközi orientációja izmosodásáról.

d) A hazai piacon érezhető, valamennyi termékcsoporthoz kiterjedő **verseny** alakult ki a malomipari vállalkozások között. A tokeerősebb, jövedelmezően gazdálkodó, nagyobb forgalmazókhoz kapcsolódó (többször említett) malomipari érdekkörbe tartozó cégek, illetve vállalatcsoportok piaci manőverezési képessége, pozíciója kedvezőbb az átlagosnál. A szemestermény-forgalmazásban a mezogazdasági üzemekkel, kereskedelmi társaságokkal, integrátorokkal stb. is élénk versenyben vannak a malomipari egységek. A takarmányok esetében pedig a takarmányipari cégekkel, mezogazdasági keverőkkel, különféle forgalmazókkal is meg kell küzdeniük. A készítményeket tekintve a térsztagyarak és az import jelentenek még komoly konkurenciát.

e) Új szereplő piacra lépése nehézségekbe ütközik. Egyrészt a piaci keresletet meghaladja a feldolgozó kapacitás. Másrészt a piacra lépéshez tokére lenne szükség, ami rendszerint nem áll rendelkezésre. Például a lisztgyártáshoz új malmot kellene létesíteni, ami költséges beruházással járna. Inkább üzemrészek kiválásával jönnek létre új lisztgyártó cégek. Hasonló a helyzet a keverékgyártás esetében is. A készítmény-eloállításban viszont több kisebb cég jelent meg, amelyek müzlik, pop corn stb. piacra dobásával próbálkoznak. Az előbbiek miatt nem véletlen, hogy mostanában elsősorban forgalmazással foglalkozó új vállalkozások (kft-k, rt-k) jelennek meg a piacon.

8.5 Kormányzati politika

A gabonaszektor szempontjából is alapvető fontosságú, hogy létrejöjjenek az élelmiszer-gazdaság hosszabb távú stabilizálódásának feltételei. Az kedvező fejlemény, hogy az állam kevésbé avatkozik be a gazdálkodók tevékenységébe. Ám az agrárágazat működési kereteinek tartós rendezése nem történt még meg. Mindez nem teremt kiszámítható működési feltételeket, ami akadályozza a következetes, az objektív piaci jelzorendszerhez alkalmazkodó gazdálkodói magatartás kialakulását. Ezért a már megjelent ígéretes gazdálkodói kezdeményezések törekenyek. Az élelmiszer-gazdasági rendszer építése sem mezoszinten, sem makroszinten (agrárpolitikai megnyilvánulások és szemlélet, törvényhozás, a szaktárca tevékenysége) nem viseli magán a tudatosság jeleit. Az elobbiek a gabonaágazatban tevékenykedők versenyképességére is kedvezőtlenül hatnak.

- A gabonaágazatra is elonytelen befolyást gyakorol, hogy még nem alakították ki az agrárágazat sajátos **pénzügyi hálózatát**. A beruházásokat fékezi, hogy a földjelzálog hitelezés megindítása továbbra is késik, s a forgóeszköz-finanszírozás sem problémamentes. A pénzintézetek a gabonaágazat hitelezését is kockázatosnak tartják, ám a forgóeszköz-finanszírozás terén (más agrártermékektől és élelmiszeripari szakágazatoktól eltérően) a malomipar hitelezésére szívesebben vállalkoznak. A gabona ugyanis olyan mobil és a bankok számára egyértelmű garanciát nyújtó fedezet, ami mérsékli a hitelkihelyezés kockázatát.

A gabonatermelés egy részét koordináló **integrátorok**, termelési rendszerek (például KITE, HAGE stb.) összefogva a velük kapcsolatban álló gazdaságok finanszírozási igényét, viszonylag könnyen tudnak lombard hitelt felvenni a bankoktól. Az elmúlt néhány évben jelent meg Magyarországon a **közraktározás**. Ezt a tevékenységet több, egymással versengő szervezet végzi. Közülük az ÁTI Közraktározási Rt és a Concordia Rt a legjelentősebb. Az előbbi akár 700 ezer tonna gabona raktározására is képes, míg a Concordia 400 ezer tonnára. A közraktár megjelenése nagyjelentőségű, mert a mezogazdasági termelők gabonájuk gyors - kedvezőtlen árú - értékesítését elkerülve, az aratás után mégis pénzhez juthatnak, ha közraktárban helyezik el terményüket. (A mezogazdasági termelő telephelyén történő, muvi tárolásra is van lehetőség.) Ekképp a mezogazdasági egységek pénzgazdálkodása nagyobb mozgásteret kap, mivel a közraktározás olyan speciális, főleg rövid lejáratra szóló, hitelezési lehetőséget nyújt, ami kiküszöböli a banki hitelnújtás sok nehézségét. A közraktárban elhelyezett áru ellenében ún. közraktárjegyet kapnak a termelők, amely lényegében egyfajta értékpapír. E jegy

ellenében a bankoktól (például OTP, CIB, Külkereskedelmi Bank, KHB) rövid távú hitelt lehet felvenni, amelynek fedezete a közraktárban tárolt termék.

- A gabonaszektor esetében is perdöntő jelentőségű a szakágazatot szolgáló **infrastruktúra, szolgáltatások** fejlesztése és a pénzügyekben, a marketingben jártas szakemberek **képzése**. E téren az államnak mint gazdálkodási keret alkotó tényezőknek fontos feladatai vannak. Hasonló a helyzet a megrendült pozíciójú **növényegészségügyi rendszer** megerősítése, illetve a fejlett országokban szokásos szabványok honosítása esetében is.
- A gabonaágazat versenyképesebbé tétele is megköveteli az agrárpiacépítést, a **piaci intézményrendszer**, az agrár piacsabályozás teljesebb kiépítését. A részpiacok, így a gabonapiac átláthatósága alapvető fontosságú a vertikum szereplői számára. Ellenkező esetben (mint ahogyan az sokszor megtörténik) az időnként törvényszerűen előforduló piaci egyensúlytalanságok komoly zavarokká, a hosszabb távú gondolkodást lehetetlenné tevé válásukká válnak. A **tozsde** létrejötte, illetve működése, egyfajta jelzőrendszeré válása mindenképpen javította a gabonapiac átláthatóságát. Ám, a piaci intézményrendszer építését folytatni kell (például a tozsde hatókörének bővítése, beszerzési és értékesítési szövetkezet létrejöttének segítése), amiben az állam aktív szerepet vállalhat.

Az előbbiektől nélkül a gabonapiac **agrárrendtartáson** keresztüli szabályozása sem lehet hatásos. Ennek főbb elemei a következők. A búza és a kukorica a közvetlenül szabályozott termékek közé tartozik, amire garantált árat állapítanak meg. Ez hektárra meghatározott mennyiségi kvótáig érvényes. Az 1996/1997-es felvásárlási időszakra meghirdetett garantált ár búzára: hektáronként 2,4 tonnás mennyiségig 1996. július 1-jétől az év végéig 9 800 Ft/tonna, majd 1997 januárjában 10 010, 1997 februárjában 10 080, 1997 márciusában 10 150 Ft/tonna. A kukorica, az étkezési búza, a takarmánybúza és a búzakenyérliszt **kivitele** engedélyköteles. Az exportra kvótákat hirdetnek meg, amelyre pályázni lehet. Az így elnyert mennyiséget vihetik ki az országból az exportőrök. A szabályozás az exportár leföldözését is alkalmazhatja.

- Az állam a termény-készletezésben is részt vehet. Az azonban (költséges és a piac egésze szempontjából nem mindig hatékony, a piaci viszonyokat torzító mivolta miatt) nem célszerű, ha túllépi a **biztonsági készlettartás** mértékét. Ma is létezik stratégiai tartalék, annak finanszírozását az állam vállalja magára. Néhány százezer tonna búza és kukorica, az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium felügyeletével történő, készletezéséről van szó. A szóban forgó készletet a gazdasági év során fokozatosan felhasználják, s azt az aratás után új terménnyel töltik fel.

8.6 Lehetőségek

A magyar gabonafélék és gabonakészítmények belföldi és nemzetközi piacain nem valószínű olyan közeljövobeli, véletlen fejlemény, ami gyökeresen megváltoztatná a kereslet struktúráját, a vállalati stratégiát, a versenyt és a kapcsolódó területeket. Hosszabb távon azonban, a magyar gabona ésszerű szállítási költséggel elérhető külföldön, változással kell számolni. Az EU-hoz való csatlakozás, a volt szocialista országokban a nyugat-európai és tengerentúli (amerikai) versenytársak aktív jelenléte, a kelet-európai országok termelésének bővülése mindinkább nehezíti a magyar termékek piacra lépését. Ezért nem kizárt, hogy az agrárkivitelben, a konjunktúrának nagymértékben kitett, gabonafélék szerepét célszerű lesz mérsékelni.

8.7 A versenyképességet meghatározó tényezők összegzése

A Porter-féle gyémánt modell tényezői egyfelől kedvezően, másfelől kedvezőtlenül befolyásolják a gabonaszektor, malomipar kül- és belpiaci versenyképességét.

- **Termelési tényezők.** A mezőgazdasági nyersanyag, a szemestermény minősége nem mindig megfelelő. A kínálat hullámzása, minőségi és szerkezeti gondjai rontják a versenyképességet. A rendelkezésre álló fajták felhasználása, az agrotechnológia és a növényegészségügyi előírások betartása azonban hosszabb távon is megalapozhatják a szektor versenyképességét. A malomipari kapacitások növelésére nincs szükség, azok korszerűsítése viszont mind a liszt-, mind a keveréktakarmány-, mind a készítménygyártásban is szükséges. Elengedhetetlen a termelési infrastruktúra (szállítás, tárolók, rakodás stb.) modernizálása, mert a mostani feltételek a hatásos piaci fellépést megnehezítik. A korábbi túlfoglalkoztatás megszűnése kedvező hatású, a malomipar munkero-állománya egyelőre nem gátja a versenyképességnek, de hosszabb távon növelni kell a pénzügyi és marketing területen jártas munkatársak számát és befolyását. A malomipari szervezeteknek is egyre fontosabb lesz a vállalati arculat kialakítása, különösen ha készítményeket dobnak a piacra. A K+F hiányosságai, a szűkös tokeellátottság, és nem kis részben az utóbbi miatt jelentkező pénzügyi-finanszírozási gondok elonytelenül hatnak a szakágazat versenyképességére. Kedvező viszont, hogy több nagy forgalmazó és érdekkör stabilizálta pénzügyi helyzetét, s a vállalatok komoly erőfeszítéseket tesznek a költségek leszorítására. Erre szükség is van, mert a cégek még mindig jelentős hatékonysági tartalékkal rendelkeznek. Mindent egybe vetve, úgy tűnik a malomipar jelentős hányada stabilizálni tudja helyzetét (bár tény, igazán versenyképes, ami nagyrészt a tokeerótól függ, e vállalkozásoknak is csak egy része lesz). Sok vállalat viszont legfeljebb vegetálásra lesz

képes. Ez utóbbiak nem versenyképességük erősítésével, hanem a pusztán túléléssel lesznek elfoglalva.

- **Keresleti tényezők.** A hazai piacon a humán célú fogyasztás növekedése inkább a készítmények esetében várható. A fejlett országok, nem kis részben élettani, egészségügyi indíttatású fogyasztói mintái nálunk is terjednek. Ez a termékszerkezet differenciálását, új árucikkek piacra dobását követeli meg. Így a malomipar nemzetközi versenyképessége is javul, bár a telített nemzetközi piacon a készítmények eladása korlátozott sikerrel kecsegtet, a hazai piacon viszont stabil pozíciót építhetnek ki a magyar vállalatok. A jelek szerint a feldolgozó cégeknek csak egy része fog összetettebb fogyasztói kínálattal megjelenni. A cégek másik része a szemesforgalmazásra, valamint a keverék- és lisztgyártásra összpontosít. A takarmányozási célú kereslet enyhe emelkedése várható az előttünk álló években, ám az jórészt nem a malomiparnál jelenik majd meg. Az országban megjelent (részben külföldi érdekeltségű) kereskedelmi láncok a fejlett piacgazdaságokban szokásos magatartás-minták követésére kényszerítik a malomipari beszállítókat. Ez (ha most sokszor kellemetlen és költséges is a vállalatok számára) már rövid távon is javítja a malomipari cégek versenyképesség, piaci edzettségét.
- **Kapcsolódó és támogató szektorok.** A mezőgazdasági alapanyag beszerzését stabilizálhatja, ha a malomipar és a termelők közti együttműködés kiegyensúlyozottabb lesz. Ez ma akadozik, ami rontja a versenyképességet. A malomipari cégek közös piaci fellépése nem járul hozzá a versenyképesség javításához. A nagyobb forgalmazó és malomipari cégek által kialakított érdekkörökben viszont akad példa a vállalati stratégiák összehangolására.
- **Vállalati stratégia, struktúra, verseny.** A malomiparban tevékenykedő menedzsmentek cseréje megkezdődött. Érezhető a vezetők és a dolgozók piacgazdasággal konform szemléletváltása. Ez a folyamat, főleg az utóbbi körben nem gyors. A vállalati döntéseket önállóan hozzák meg, a piac központúság, a hosszabb távú és proaktív gondolkodás a korábbinál jóval szélesebb körben jelent meg és tovább terjed. Mindez határozottan javítja a vállalatok versenyképességi esélyeit. A pénzügyi-finanszírozási helyzet, a likviditási gondok azonban sok vállalkozás elképzeléseit korlátozzák. E szempontból a nagy forgalmazóhoz tartozó malomipari cégek helyzete kedvezőbb. A belföldi piacon mind a felvásárlást, mind a forgalmazást, mind a malomipari termékek értékesítését illetően érzékelhető verseny alakult ki a vállalkozások között. A piacra lépés tokeigénye, a kapacitások elégséges szintje miatt elsősorban a forgalmazásban jelennek meg új piaci szereplők a gabonaszektorban, malomiparban.

- **Kormányzati politika.** A gazdálkodás, a gabonaszektor működési kereteinek, a piacgazdaság követelményeihez igazodó kialakítása az elmúlt években megindult. A piac liberalizálása, a tozsde, a közraktározás megjelenése kedvező hatású. Sok intézkedés, teendő viszont még várta magára. Így a gabonaszektor szempontjából is alapvető fontosságú a finanszírozási rendszer hiányzó elemeinek kialakítása, a piaci intézmények építése, a gazdálkodási infrastruktúra fejlesztése, a szakemberképzés és a növényegészségügy színvonalának megőrzése, illetve javítása. Az elobbiek közül bármelyik tényező háttérbe szorulása a rendszer egészének hatásfokát rontja le, összekuszálja a gazdálkodási viszonyokat, valamint az elobbi versenyképességi tényezőcsoportokat elonytelen irányba mozdítja el. Ezért a kormányzati politika nagyfokú tudatosságára lenne szükség (ez egyelőre hiányzik), ami a piacok átláthatósága, a piac szabályozása okán is elengedhetetlen.
- **Lehetőségek.** A gabonaágazat fejlődését, versenyképességét befolyásolja, hogy hosszabb távon, a magyar gabona terítését behatároló, a fajlagos fuvar költségek által megvonott, piaci rádiuszon belül (kelet- és nyugat-európai piacok) az eddig is éles verseny erősödni fog, a magyar termékek piacra lépése nehezebb lesz. Ezért a konjunktúrának kitett gabonafélék pozíciója módosulhat a változó szerkezetű agrárkivitelben.

9. Hazai és nemzetközi fejlődési tendenciák, versenyképességi kritériumok, lehetőségek

A következőkben a gabonaszektor jövőbeni fejlődését és versenyképességét meghatározó, megalapozó tényezőket foglaljuk össze.

9.1 Fejlődési tendenciák

a) A piacok mérete

- A magas fajlagos fuvarozási költségek miatt a gabonafélék és a gabonakészítmények értékesítése behatárolt földrajzi körzetben oldható meg gazdaságosan (kivéve, ha a termökörzet, a malomipar közel fekszik egy tengeri kikötőhöz és/vagy az olcsón elérhető, mint ahogyan az például az USA-ban, Franciaországban stb. előfordul). Különösen így van ez a szárazföld közepén elhelyezkedő Magyarországon, s a magyar gabona esetében. Ekképp a magyar termékek rentábilisan megelőzhető értékesítési piacai az európai térségben lehetségesek. A tengerentúli szállítások, beleértve az észak-afrikai és közel-keleti értékesítést, nem oldhatók meg gazdaságosan. Például a jugoszláv kikötőkbe való szállítás,

az exportár tetemes részét, a gabonafélék világpiaci árának alakulásától függően, 20-35%-át teszi ki. Ezért a nagyobb volumenu tengerentúli exporttal nem célszerű reálisan számolni.

A nyugat-európai országok szemestermény- és készítmény-piacra telített. Sőt, a cereáliák humán kereslete csökkenő tendenciájú. Az állattartás nem bővülő, a jövőben esetleg szűkülő volumene, a takarmányozási célú felhasználásban is hasonló fejleményt sejtet. Ugyanakkor, a gabonatermelés korlátozását is figyelembe véve, az ottani, az EU-beli gabona- és gabonakészítmény kínálat bőséges. A nyugat-európai államok piacán éles verseny alakult ki, s ha van is import, annak jelentős része az olcsó tengerentúli (USA, Ausztrália, Uruguay stb.) szállítóktól származik. A konkurenciaharcot tovább növeli, hogy nemcsak a magyar, hanem más közép- és kelet-európai (például román) szállítók is ezen a piacon szeretnék elhelyezni gabonájuk egy részét.

A közép- és kelet-európai térségben a lakosság és az állattartás gabonafelhasználása mérséklődött a gazdasági átalakulás éveiben. A következő 3-5 évben a kereslet lassú növekedése várható. A mezőgazdaság stabilizálódásával Európának ebben a részében a gabonatermelés bővülése következik be. (Az itteni országok egy része EU-hoz való csatlakozása, a közös agrárpolitika tartalmától és adaptálásától függően, a termelésnövekedést erősebbé teheti.) Egyúttal minden bizonnyal behozatalra is sor kerül, de a szállításokba való bekapcsolódás érdekében a tokeeros, különféle hitel- és finanszírozási konstrukciókat felvonultató, nyugat-európai, amerikai, kanadai, ausztráliai és dél-amerikai, illetve a egyes megerősödő kelet-európai (Románia) exportőrökkel is fel kell venni a versenyt.

- A hazai piacon a humán célú gabonafogyasztás szinten maradásával kell számolni. Az állattartás enyhe emelkedésével és mainál nem sokkal magasabb szinten stabilizálódásával a takarmányozási célú felhasználás valamelyest nagyobb lehet. Azaz összességében a belföldi gabona- és gabonakészítmény-kereslet komolyabb bővülése nem következik be. A hazai piaci verseny a magyar vállalkozások között, a választék bővítése és a fogyasztói piac újraosztása céljából, erősödhet. Ugyanakkor az EU-hoz való csatlakozással a nyugat-európai késztermékszállítók aktívabb belpiaci konkurenciájával kell számolni. Ám a magas fajlagos fuvar költségek miatt, a hazai cégek (hatékonyságuk javítása esetén) sikerrel vehetik fel a versenyt velük. A kisebb-nagyobb Magyarországra települő, s a hazai nyersanyagra támaszkodó, nyugati érdekeltségű feldolgozó üzemek versenykihívása lehet, hogy erősebb lesz.

b) A piacok (a fogyasztás) szerkezete

- A fejlett országokban, így a piacként számításba jöhető Nyugat-Európában a takarmányozási célú gabona-felhasználásban nem mutatható ki markáns változás. A környezetvédelmi szempontoknak azonban az állattartás terén is megno a jelentősége, így a biológiai szemléletű (tájjellegű) állattartás terjedése, az arra tekintettel levő takarmányok keresletének bővülését hozhatja. A humán célú felhasználás szerkezetének átférmálódásában jól kirajzolódó folyamatok indultak meg. A hagyományos liszteken belül a jobb minőségű s a durum búzából készülték kereslete növekedett. Az előttünk álló években pedig (jórészt a felhasználó édes-, süti- és térsztaipar közvetítésével) a biológiai lisztek terjedése várható a hagyományos lisztek rovására. A táplálkozási szokások változásával, az egészségügyi szempontok felértékelődésével a különféle gabonakészítmények (müzsik, korpák stb.) fogyasztása tovább nő. Ez utóbbi cikkek kínálatának színesebbé tétele, minőségének javítása a differenciálódó fogyasztói kereslet kielégítésének, illetve teremtésének fontos eszköze.
- A közép- és kelet-európai államokban, így Magyarországon egyelőre a korábbi szerkezetű lesz a gabonák és gabonafélék felhasználása. Hosszabb távon azonban, a gazdasági teljesítmény javulásával, a jövedelmek emelkedésével és a fogyasztói csoportok már megkezdődött elhatárolódásával, a fejlett országokban kiterjedő folyamatok, ebben a térségben is határozottabban megjelenni. Az országcsoport adott fejlettségi szintje miatt viszont, a gabona-termékek piacán tartósan jelen lesz egy széles alacsony jövedelmű réteg, ami a minőségi és az egészségügyi követelményeket kevésbé figyelembevevő, kommersz termékek nagyvolumenű eladását is lehetővé teszi.

c) A magyar gabonaszektor értékesítési kilátásai

A lehetséges piacok méretének és szerkezetének várható alakulását mérlegelve, a gabonaszektor piaci kilátásai az alábbiak szerint prognosztizálhatók. 1) A hazai piac mérete nagyjából a jelenlegi szinten marad, esetleg annak enyhén bővülése (takarmányok, jobb minőségű lisztek, készítmények) várható. 2) A szemestermények külföldi értékesítésében a közép- és kelet-európai országoknak lehet komolyabb szerepe, ahol a helyi és a fejlett ipari országok szállítóinak erősödő versenyével kell szembenézni. A nyugat-európai piacok, legfeljebb tízezer tonnás nagyságrendű malmai javító búza és kukorica eladására adnak lehetőséget. A tengerentúli export gazdaságtalan, azt nem szabad eróltetni. 3) A liszt exportja a közeli országokba rentábilis. A közép- és kelet-európai piacokon kívül nagyobb volumen nem lehet értékesíteni. A nyugat-európai térségben kis tételben, esetleg speciális lisztekkel lehet megjelenni, az egyébként telített piacon. 4) A készítmények piaca bővülő és egyre összetettebb.

A szállítási költségek, a piaci verseny élessége, a keresleti-kínálati viszonyok és a magyar termékek minősége stb. miatt, azok exportja a nyugat-európai államokba nem kecsegtet nagyobb sikerrel. A közép- és kelet-európai kivitelre már nagyobb az esély, de úgy tunik, a magyar árucikkek fő felvevoje a hazai piac lesz.

Összegezve, a szemestermények és a liszt exportja egyelőre fenntartható, az említett piaci rádiuson belül. Ám ennek is alapfeltétele a gabonaszektor valamennyi területe (nyersanyag-eloállítás, feldolgozás, tárolás és forgalmazás stb.) hatékonyságának javítása. Az előttünk álló 4-8 évben az időjárás kiszámíthatatlansága, a keresleti-kínálati kilengések, a mezogazdaság gyengélkedése miatt várhatóan kisebb-nagyobb hiányok mutatkoznak a környező országok gabona- és lisztmérlegében. Ezt esetenként magyar termékekkel lehet kitölteni. A nyugat-európai államoknak is eladhatók kisebb tételek. Az EU-hoz való közeledés és belépés, illetve a környezetünkben fokozatosan bővülő gabonakínálat és az élesedő verseny azonban felveti azt a kérdést, hogy hosszabb távon a magyar élelmiszer-gazdasági export támaszkodhat-e a korábbi mértékben a konjunktúrának erősebben kitett gabonaágazatra, vagy szükség lesz-e egyéb területek (például kertészeti termékek) kivitele felé elmozdulni. Az is figyelmeztető jel, hogy az eddigi reményekkel ellentétben, a hazai eloállítású vetomagvak külpiaei értékesíthetősége, a nyugati vetomagforgalmazók és -termeltetok kelet-európai megjelenése és térnyerése miatt, romlott az elmúlt egy-két évben. A keverékexport bővülése nem valószínű, a nemzetközi kereskedelemben azok forgalma nem jelentos. A magyar gabonakészítmények ugyan strukturáltabb fogyasztói kört céloznak meg és áringadozásuk is kisebb, de a nemzetközi piacokon korlátozottan versenyképesek.

9.2 Versenyképességi kritériumok

A gabonaágazat rövid és hosszabb távú, illetve a kül-, de a hasonló fontosságú belpiaei versenyképességének javítása is, a Porter-modellben található tényezocsoportok mindegyikében változásokat sürget. A legégetőbb teendok (amelyeket a 7. pontban már részletesen elemeztünk) röviden a következők.

1) Termelési tényezok. Az egyenletesebb, jobb minőségű alapanyag-beszerezés érdekében javítani kell a feldolgozóipar és a mezogazdasági termelok együttműködési rendszerén. Ennek a megfelelő fajtaösszetétel kialakulását, a termelési technológia és növényegészségügyi eloirások érvényesítését is segítenie szükséges. A malomipari kapacitások hatékonyságjavító, termelékenységfokozó korszerusítését (számítógépes folyamatirányítás, szállítási és tárolási infrastruktúra stb. fejlesztése) célszerű gyorsítani. Ez részben

ellensúlyozhatja a szűkös tokeellátottságból fakadó gondokat. A szakembergárda képzettségét (marketing, informatikai ismeretek stb.) javítani kell. Amennyiben a készítménygyártás szerepe no, de egyébként is, alapvető erőfeszítéseket indokolt tenni a vállalati arculat kialakítására.

2) Keresleti tényezők. A hazai piacon kiformalódott verseny segíti a nemzetközi versenyképességet. Abban az esetben, ha az itthoni keresletben a mainál tágabb teret nyernek azok az elemek (biológiai, egészségügyi szempontok), amelyek a fejlett országok piacát jellemzik, ez a hatás még erősebb lehet. Ám tisztában kell lenni azzal, hogy a magyar export zömét alkotó szemestermények és jórészt a liszt esetében nem pusztán a hazai cégek versengenek a nemzetközi piacokon, hanem általában a "magyar gabona", a "magyar liszt". S ha azok egy nyugati közvetítő cégen keresztül jutnak el a vevőhöz, sokszor már azt sem tudja a felhasználó, hogy honnan származik a megvett termék.

3) Kapcsolódó és támogató szektorok. E téren is kiemelt fontosságú a mezőgazdasági termelőkkel kialakított együttműködés kiegyensúlyozottabbá tétele. A nagyobb hazai forgalmazók körében akad példa a vállalati magatartás összehangolására. Ám, azon túl, bár nem lenne ésszerűtlen, egyelőre nem valószínű a cégek közös külpiaci fellépése. Megjegyezzük viszont, hogy azok még így összekapcsolódva is csak kis szereplők lehetnének a nemzetközi porondon.

4) Vállalati stratégia, struktúra, verseny. A vállalati menedzsment piacgazdasággal konform szemlélete egyelőre nem kiforrott, hiányos, bár a trösztidőkhöz képest jelentős előrelépés történt az elmúlt években. Ezért több cégnél további kádercserékre lesz szükség. Figyelemre méltó, hogy a nagyobb forgalmazóknál már szép számban találhatók jól képzett kereskedők, akik a tozsdei műveletekben is jártasak.

5) Kormányzati politika. Egy határozottabb karakterű, a piacgazdaság építését az agrárágazatban is gyorsabbá tevé agrárpolitika a piacépítés, a piacok átláthatóbbá tétele, a növényegészségügyi, környezetvédelmi előírások és szabványok szigorúbb betartatása, a finanszírozás fejlesztése és így hatásosabb piacsabályozás révén tudná elmozdítani a gabonaszektor versenyképessége javítását. A kormánynak, az agrárpolitikának mielőbb át kellene gondolnia, hogy (részben az EU-csatlakozáshoz kapcsolódva) a magyar agrárexport gabona-hús irányultsága további fenntartása milyen lehetőségeket kínál vagy milyen

veszélyekkel jár, illetve az attól való (úgy tünik elkerülhetetlen) fokozatos elszakadás milyen követelményeket és feladatokat támaszt.

10. Irodalom

Argyelán Gáborné (1984) Az állami élelmiszeripar és belkereskedelem szervezeti rendszerének kapcsolata, *Gazdálkodás* 3. sz.

Balogh Sándor-Lakner Zoltán-Oszoli Ágnes-Papp Zsolt (1996): A magyar élelmiszeripar iparpolitikája, Földművelésügyi Minisztérium, Kézirat

Juhász Pál (1988): Zsákutcában van-e a magyar mezogazdaság?, *Medvetánc* 1. szám

Költség és jövedelemarányok az átalakuló agrárgazdaság fobb termékpályáin (szerkesztő Udovecz Gábor), AKII 1995

Lányi Kamilla (1985): Magyar mezogazdaság: exportfölösleg vagy fölösleges növekedés?, *Külgazdaság* 3. szám

Lányi Kamilla (1992): A KGST-piac összeomlása és a magyar agrárpolitika, *Külgazdaság* 1. szám

Lányi Kamilla-Ferto Imre (1993): Az agrárpiacok építése a fejlett ipari országokban és a magyar rendtartás, *Külgazdaság*, 2. sz.

Mohácsi Kálmán (1990/1991): A gabonapiac működése Magyarországon I-II. rész, *Kopint-Datorg*

Mohácsi Kálmán (1994): Privatizáció az élelmiszeriparban, Pénzügykutató Rt., Kézirat

Petz Raymund-Zacher László (1995): Vállalkozói preferenciák és stratégiák a magyar gazdaságban, *Gazdálkodás*, 4. sz.

Simka Éva (1993): Módszertani vázlat a vállalati preferenciák vizsgálatához, OTKA kézirat, Budapest

Sipos Aladár (1995): Az agrárfejlesztés közgazdasági feltételrendszere, Kereskedelmi Szemle, 12. sz.

Sipos Aladár-Halmi Péter (1988): Válaszúton az agrárpolitika, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Szabó Márton (1993a): Változások a tejtermékpiacokon és a tejtermékek forgalmazásában, Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Kézirat

Szabó Márton (1993b): A hazai agrárpiacok működése a kilencvenes években, Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Kézirat

Szilvassy Gábor (1994): A magyar élelmiszeripar privatizációja, Élelmiszer 1-2. szám

Zacher László (1984): Hogyan tovább az élelmiszeripari trösztök megszüntetése után?, Gazdálkodás, 6. sz.

A program kiemelt támogatói:

Center for International Private Enterprise,
Washington, US
Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.
Országos Muszaki Fejlesztési Bizottság
Országos Tudományos Kutatási Alap

További támogatók:

Magyar Menedzsment Intézet és tagvállalatai:
MOL Rt., Dunaferr Rt., Antenna Hungária Rt.
Ipari és Kereskedelmi Minisztérium
Földművelésügyi Minisztérium
Pénzügyminisztérium
Friedrich Naumann Alapítvány

A „**Versenyben a világgal**” - A magyar gazdaság versenyképességének mikrogazdasági tényezők c. kutatási program MUHELYTANULMÁNY sorozata.
Sorozatszerkesztő: Chikán Attila, programigazgató
Technikai szerkesztő: Koblász Mária
Készült 110 példányban. Budapest, 1996. október 29.